

คู่มือ

พระไตรปิฎกฉบับแปลคำต่อคำกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่สังคมโลก
ประจำปี ๒๕๖๗

Word-by-Word Translation Tipitaka and
Buddhism Propagation to Global Society
2024

พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๒
พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก

ได้รับทุนอุดหนุนโครงการจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ
ปีงบประมาณ ๒๕๖๗

คู่มือ การเรียนรู้
พระไตรปิฎกฉบับแปลโดยศัพท์ (คำต่อคำ)
พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๒
พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มุลปัณณาสก

คำชี้แจง

วัตถุประสงค์ของการจัดทำคู่มือการเรียนรู้พระไตรปิฎกฉบับแปลโดยศัพท์ (Word-by-Word Tipitaka Translation) มี ๒ ประการหลัก คือ

๑. เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายของศัพท์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกฉบับบาลี ที่เป็นอักษรไทยและอักษรโรมัน ทุกคำ

๒. เพื่อให้ความหมายของศัพท์แต่ละคำที่ปรากฏในพระไตรปิฎกทั้ง ๔๕ เล่ม ได้ช่วยสร้างให้ภาษาบาลีเป็นภาษาที่คงอยู่ และสืบเนื่องคู่กับพระพุทธศาสนา

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ นี้ จัดเป็นพระสูตรตันตปิฎก เป็นเล่มที่ ๔ ของส่วนพระสูตรตันตปิฎกจากทั้งหมด ๒๔ เล่ม โดยในเล่มนี้กล่าวถึง มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก คำว่า มัชฌิมนิกาย แปลว่า หมวดหรือหมุ่นขนาดปานกลาง คือ ไม่ยาวมาก และไม่สั้นมาก แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ ๑) มูลปณณาสก หมวด ๕๐ ที่เป็นตอนต้น ๒) มัชฌิมนิกาย หมวด ๕๐ ที่เป็นตอนกลาง และ อุปริปณณาสก หมวด ๕๐ หมวดที่เป็นตอนปลาย ส่วนคำว่า ปณณาสก แปลว่า หมวด ๕๐ ดังนั้น มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก จึงหมายถึง หมวดพระสูตรขนาดปานกลาง ที่เป็นหมวด ๕๐ พระสูตรที่เป็นตอนต้น

ในเล่มนี้ มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก กล่าวเฉพาะ พระสูตรขนาดปานกลาง ที่เป็นหมวด ๕๐ พระสูตรตอนต้นเท่านั้น โดยได้แบ่งย่อยลงไปอีกเป็น ๕ วรรค วรรคละ ๑๐ พระสูตร มีชื่อวรรค และพระสูตร ดังนี้

๑. มูลปริยายวรรค คือ วรรคที่เริ่มด้วย มูลปริยายสูตร มี ๑๐ พระสูตร
๒. สีหนาทวรรค คือ วรรคที่เริ่มต้นด้วย สีหนาทสูตร มี ๑๐ พระสูตร
๓. โอปัมมวรรค คือ วรรคที่กล่าวถึงข้ออุปมาเปรียบเทียบ มี ๑๐ พระสูตร
๔. มหยมกวรรค คือ วรรคที่มีพระสูตรคู่ขนาดใหญ่ มี ๑๐ พระสูตร
๕. จุฬยมกวรรค คือ วรรคที่มีพระสูตรคู่ขนาดเล็ก มี ๑๐ พระสูตร

ในการจัดทำการแปลพระไตรปิฎกฉบับบาลี อักษรไทยและอักษรโรมัน ได้จัดทำออกเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ จากพระไตรปิฎก ทุกคำศัพท์นั้น เกิดจากความร่วมมือในการแปลจากบุคลากรทางพุทธศาสนา จาก ๓ กลุ่มสถาบันการศึกษา คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยพุทธศาสนาประเทศศรีลังกา และมหาวิทยาลัยนเรศวร ซึ่งมุ่งหวังว่าความเข้าใจในความหมายของภาษาที่พระผู้มีพระภาค ทรงใช้ในการเทศนาสั่งสอน จะเป็นส่วนให้พระพุทธศาสนายั่งยืน และถาวรอยู่ตลอดไป

ในคู่มือการศึกษาพระไตรปิฎกฉบับแปลคำต่อคำ คณะผู้ดำเนินการได้พยายามอย่างยิ่งในการสร้างความเข้าใจในคำศัพท์ที่แสดงด้วยการแปลคำต่อคำ ให้เกิดขึ้นกับพุทธศาสนิกชน และผู้สนใจศึกษาความหมายของบาลี อันเป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เทศนาธรรม ในขณะเดียวกัน คณะผู้ดำเนินการ ได้สรุปประเด็นของธรรมที่สำคัญ ควรแก่การเรียนรู้ และการนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของแต่ละคน ให้บรรลุจุดหมายที่เป็นความสงบสุขสูงสุดของชีวิต การจัดทำคู่มือ จึงแบ่งออกเป็นบท ในแต่ละบทก็จะเป็นการกล่าวถึงธรรมที่บรรจุอยู่ในแต่ละส่วนของเล่ม พร้อมกับยกตัวอย่างของพระบาลีที่เกี่ยวข้องกับธรรมที่สรุปมาให้ศึกษา ผู้ใช้คู่มือจึงจะศึกษาถึงคำอธิบายธรรม มีบาลีประกอบ ต่อด้วยบทแปลแบบคำต่อคำ และตามด้วยบทแปลโดยความ ที่ได้จากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙

สารบัญ

บทที่	เนื้อหา	หน้า
๑	มูลปริยายคุโค - วรรคที่เริ่มด้วย มูลปริยายสูตร	๕
๒	สีหนาทคุโค - วรรคที่เริ่มต้นด้วย สีหนาทสูตร	๑๐
๓	โอปนมวคุโค - วรรคที่กล่าวถึงข้ออุปมาเปรียบเทียบ	๑๔
๔	มหายมกวคุโค - วรรคที่มีพระสูตรคู่ขนาดใหญ่	๒๑
๕	จุพยมกวคุโค - วรรคที่มีพระสูตรคู่ขนาดเล็ก	๒๖

บทที่ ๑

มูลปริยายวคโค – วรรคที่เริ่มด้วย มูลปริยายสูตร

มูลปริยายวคโค หรือ วรรคที่เริ่มต้นด้วยมูลปริยายสูตร ประกอบด้วย ๑๐ พระสูตร ดังนี้

๑. มูลปริยายสูตร ว่าด้วยสิ่งอันเป็นรากแห่งธรรมทั้งปวง หรือสิ่งที่เป็นต้นเดิม เช่น ดิน น้ำ ไฟ ลม ในสายตาของปฤชชนและพระอริยะ มองและให้ความสำคัญแก่สิ่งเหล่านี้ไม่เหมือนกัน

๒. สัพพาสวสังวรสูตร ว่าด้วยการระมัดระวังอาสวะกิเลส หรือหลักการละอาสวะกิเลสทุกชนิด

๓. ัมมทายาทสูตร ว่าด้วยมรดกคือธรรม และเหล่าสาวก คือผู้รับมรดกธรรม

๔. ภยเกรวสูตร ว่าด้วยอุกุศลที่เป็นภัย ทรงเล่าประสบการณ์ของพระพุทธองค์ก่อนตรัสรู้

๕. อนังคนสูตร ว่าด้วยคนผู้ไม่มีกิเลส เป็นบทสนทนาธรรม ระหว่างพระสารีบุตรกับพระโมคคัลลานะ

๖. อากังขยสูตร ว่าด้วยผลที่ภิกษุพึงหวัง

๗. วัตถุปมสูตร ว่าด้วยอุปกิเลสย่อมจิตดุจฝ้ายย่อมสี ท้ายพระสูตรมีผู้ชวนพระพุทธเจ้าไปอาบน้ำล้างบาป พระองค์ตรัสว่า ความบริสุทธิ์มิได้มีด้วยการอาบน้ำ

๘. สัลเลขสูตร ว่าด้วยวิธีจัดกิเลส

๙. สัมมาทิฏฐิสูตร ว่าด้วยความเห็นถูกต้อง เป็นเทศนาของพระสารีบุตร ชี้ความเห็นถูกต้อง ๑๕ ชนิด

๑๐. สติปัฏฐานสูตร ว่าด้วยการตั้งสติ ๔ อย่าง

ตัวอย่าง

๑. บาลี

[๑๐๗] กถณจ ภิกขเว ภิกขุ กาเย กายานุปัสสี วิหริติ ? อธิ ภิกขเว ภิกขุ อรณญคโต वा रुक्खमुलคโต वा सुญญาคารคโต वा นิสิตติ पल्लङ्गं आगुचित्वा अण्णुं कायं पณियาย परिमुञ्चं สติ อูปภูฏเปตวา. โส สโตว อสสสตี, สโตว ปสสสตี. ทีฆं वा อสสสนโต “ทีฆं อสสสามิ”ติ ปชานาติ, ทีฆं वा ปสสสนโต “ทีฆं ปสสสามิ”ติ ปชานาติ; รสสํ वा อสสสนโต “รสสํ อสสสามิ”ติ ปชานาติ, รสสํ वा ปสสสนโต “รสสํ ปสสสามิ”ติ ปชานาติ. “สพพกายปภิสสเวที อสสสิสสามิ”ติ ลิกขติ. “สพพกายปภิสสเวที ปสสสิสสามิ”ติ ลิกขติ; “ปสสมภยํ กายสงขารํ อสสสิสสามิ”ติ ลิกขติ, “ปสสมภยํ กายสงขารํ ปสสสิสสามิ”ติ ลิกขติ.

เสยยถาปิ ภิกขเว ทกโข ฆมกาโร वा ฆมการนเตवासี वा ทีฆं वा อณณโต “ทีฆं อณณามิ”ติ ปชานาติ, รสสํ वा อณณโต “รสสํ อณณามิ”ติ ปชานาติ; เอวเมว โข ภิกขเว ภิกขุ ทีฆं वा อสสสนโต “ทีฆं อสสสามิ”ติ ปชานาติ, ทีฆं वा ปสสสนโต “ทีฆं ปสสสามิ”ติ ปชานาติ; รสสํ वा อสสสนโต “รสสํ อสสสามิ”ติ ปชานาติ, รสสํ वा ปสสสนโต “รสสํ ปสสสามิ”ติ ปชานาติ. “สพพกายปภิสสเวที อสสสิสสามิ”ติ ลิกขติ, “สพพกายปภิสสเวที ปสสสิสสามิ”ติ ลิกขติ; “ปสสมภยํ กายสงขารํ อสสสิสสามิ”ติ ลิกขติ, “ปสสมภยํ กายสงขารํ ปสสสิสสามิ”ติ ลิกขติ.

อิตี อชมตตํ วา กาเย กายานุปสฺสี วิหริติ, พหิทฺธา วา กาเย กายานุปสฺสี วิหริติ, อชมตตพหิทฺธา วา กาเย กายานุปสฺสี วิหริติ; สมุทฺยธมฺมานุปสฺสี วา กายสมฺมํ วิหริติ, วยธมฺมานุปสฺสี วา กายสมฺมํ วิหริติ, สมุทฺยวยธมฺมานุปสฺสี วา กายสมฺมํ วิหริติ. “อตฺถิ กาโย”ติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุภฺนฺนิตฺตา โหติ ยาวเทว ญานมฺมตฺตตาย ปฏิสฺสติมตฺตตาย, อนิสฺสโต จ วิหริติ, น จ กิณฺจ โลเก อปาทิยติ. เอวเมปิ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหริติ.^๑

๒. การแปลคำต่อคำ

๑๐๗. “กถณฺจ – ก็แล อย่างไร/ ภิกฺขเว – ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ ภิกฺขุ – ภิกษุ/ กาเย – ในร่างกาย/ กายานุปสฺสี – เป็นผู้ตามเห็นซึ่งร่างกายโดยปกติ/ วิหริติ? – ย่อมพำนักอยู่?/

อิธ – นี่/ [ธมฺมวินฺเย – ในพระธรรมและพระวินัย]/ ภิกฺขเว – ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ ภิกฺขุ – ภิกษุ/ อรณฺญคโต วา – เป็นผู้ไปแล้วสู่ป่าบ้าง/ รุกฺขมุลคโต วา – เป็นผู้ไปแล้วสู่โคนแห่งต้นไม้บ้าง/ สฺสญฺญาคารคโต วา – เป็นผู้ไปแล้วสู่เรือนที่ว่างเปล่าบ้าง/ นิสีทติ – ย่อมนั่ง/ ปลลฺงกํ – ซึ่งบัลลังก์/ อาภุชิตฺวา – คู่แล้ว/ อุชฺช – ให้ตรง/ กายํ – ซึ่งร่างกาย/ ปณิธาย – เริ่มตั้งไว้ก่อนแล้ว/ ปริมุขํ – ให้มีหน้าโดยรอบ/ สติ – ซึ่งการตามระลึก/ อุกฺกุฏฺฐเปตฺวา. – เข้าไปตั้งไว้แล้ว/

โส – รูปนั้น/ ภิกฺขุ – ภิกษุ/ สโตว – เป็นผู้ระลึกแล้วนั้นแล/ อสฺสสฺสติ – ย่อมหายใจเข้า/ สโตว – เป็นผู้ระลึกแล้วนั้นแล/ ปลสฺสสฺสติ – ย่อมหายใจออก/ ทิฆํ วา – ยาวบ้าง/ อสฺสสนฺโต – เมื่อหายใจเข้า/ ‘ทิฆํ – ยาว/ อสฺสสํมมิตฺติ – ย่อมหายใจเข้า’ดังนี้/ ปชานาติ – ย่อมรู้ชัด/ ทิฆํ วา – ยาวบ้าง/ ปลสฺสสนฺโต – เมื่อหายใจออก/ ‘ทิฆํ – ยาว/ ปลสฺสสํมมิตฺติ – ย่อมหายใจออก’ดังนี้/ ปชานาติ; – ย่อมรู้ชัด/

[โส – รูปนั้น/ ภิกฺขุ – ภิกษุ/ รสฺสํ วา – สั้นบ้าง/ อสฺสสนฺโต – เมื่อหายใจเข้า/ ‘รสฺสํ – สั้น/ อสฺสสํมมิตฺติ – ย่อมหายใจเข้า’ดังนี้/ ปชานาติ – ย่อมรู้ชัด/ รสฺสํ วา – สั้นบ้าง/ ปลสฺสสนฺโต – เมื่อหายใจออก/ ‘รสฺสํ – สั้น/ ปลสฺสสํมมิตฺติ – ย่อมหายใจออก’ดังนี้/ ปชานาติ; – ย่อมรู้ชัด/

‘สพฺพกายปฏิสํเวทิตฺติ – เป็นผู้เสวยพร้อมเฉพาะซึ่งกองแห่งลมหายใจเข้าทั้งปวงโดยปกติ/ อสฺสสฺสสํมมิตฺติ – จักหายใจเข้า’ดังนี้/ ลิกฺขติ – ย่อมสำเหนียก/ ‘สพฺพกายปฏิสํเวทิตฺติ – เป็นผู้เสวยพร้อมเฉพาะซึ่งกองแห่งลมหายใจออกทั้งปวงโดยปกติ/ ปลสฺสสฺสสํมมิตฺติ – จักหายใจออก’ดังนี้/ ลิกฺขติ. – ย่อมสำเหนียก/

‘ปลสฺสมภฺยํ – ระงับอยู่/ กายสงฺขารํ – ซึ่งธรรมเป็นเครื่องกระทำพร้อมคือร่างกาย/ อสฺสสฺสสํมมิตฺติ – จักหายใจเข้า’ดังนี้/ ลิกฺขติ – ย่อมสำเหนียก/ ‘ปลสฺสมภฺยํ – ระงับอยู่/ กายสงฺขารํ – ซึ่งธรรมเป็นเครื่องกระทำพร้อมคือร่างกาย/ ปลสฺสสฺสสํมมิตฺติ – จักหายใจออก’ดังนี้/ ลิกฺขติ. – ย่อมสำเหนียก/

“เสยฺยถาปิ – แม้ฉนั้นใด/ ภิกฺขเว – ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ ทกฺโข – ผู้ชำนาญ/ ฆมฺกาวโร วา – บุคคลผู้กระทำซึ่งการกลิ้ง หรือ/ ฆมฺการณฺเตวาสี วา – หรือว่า ศิษย์ผู้อาศัยอยู่ในภายในโดยปกติของบุคคลผู้กระทำซึ่งการกลิ้ง/ ทิฆํ วา – ยาวบ้าง/ [รชฺช – ซึ่งเชือก]/ อยณฺณโต – เมื่อชักมา/ ‘ทิฆํ – ยาว/ [รชฺช – ซึ่งเชือก]/ อยณฺณามิตฺติ – ย่อมชักมา’ดังนี้/ ปชานาติ; – ย่อมรู้ชัด/

รสฺสํ วา – สั้นบ้าง/ [รชฺช – ซึ่งเชือก]/ อยณฺณโต – เมื่อชักมา/ ‘รสฺสํ – สั้น/ [รชฺช – ซึ่งเชือก]/ อยณฺณามิตฺติ – ย่อมชักมา’ดังนี้/ ปชานาติ; – ย่อมรู้ชัด/

เอวเมว โข – ฉะนั้นเหมือนกันแล/ ภิกฺขเว – ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ ภิกฺขุ – ภิกษุ/ ทิฆํ วา – ยาวบ้าง/ อสฺสสนฺโต – เมื่อหายใจเข้า/ ‘รสฺสํ – สั้น/ อสฺสสํมมิตฺติ – ย่อมหายใจเข้า’ดังนี้/ ปชานาติ; – ย่อมรู้ชัด/

^๑ ม.ม. (บาลี มหาจุฬาเตปิฎก) ๑๒/๑๐๗/๗๗-๗๘

ทีฆิ วา - ยาวบ้าง/ ปสฺสสนโต - เมื่อหายใจออก/ 'ทีฆิ - ยาว/ ปสฺสสามิ'ติ - ย่อมหายใจออก'ดังนี้/
ปชานาติ; - ย่อมรู้ชัด/

รสฺส วา - สั้นบ้าง/ อสฺสสนโต - เมื่อหายใจเข้า/ 'รสฺส - สั้น/ อสฺสสามิ'ติ - ย่อมหายใจเข้า'ดังนี้/
ปชานาติ; - ย่อมรู้ชัด/

รสฺส วา - สั้นบ้าง/ ปสฺสสนโต - เมื่อหายใจออก/ 'รสฺส - สั้น/ ปสฺสสามิ'ติ - ย่อมหายใจออก'ดังนี้/
ปชานาติ; - ย่อมรู้ชัด/

'สพฺพกายปฏิสฺสเวทึ - เป็นผู้เสวยพร้อมเฉพาะซึ่งกองแห่งลมหายใจเข้าทั้งปวงโดยปกติ/
อสฺสสฺสสามิ'ติ - จักหายใจเข้า'ดังนี้/ ลิกฺขติ - ย่อมสำเหนียก/ 'สพฺพกายปฏิสฺสเวทึ - เป็นผู้เสวยพร้อมเฉพาะ
ซึ่งกองแห่งลมหายใจออกทั้งปวงโดยปกติ/ ปสฺสสฺสสามิ'ติ - จักหายใจออก'ดังนี้/ ลิกฺขติ. - ย่อมสำเหนียก/

'ปสฺสมภฺย - ระวังอยู่/ กายสงฺขาร - ซึ่งธรรมเป็นเครื่องกระทำพร้อมคือร่างกาย/ อสฺสสฺสสามิ'ติ -
จักหายใจเข้า'ดังนี้/ ลิกฺขติ - ย่อมสำเหนียก/ 'ปสฺสมภฺย - ระวังอยู่/ กายสงฺขาร - ซึ่งธรรมเป็นเครื่องกระทำ
พร้อมคือร่างกาย/ ปสฺสสฺสสามิ'ติ - จักหายใจออก'ดังนี้/ ลิกฺขติ. - ย่อมสำเหนียก/

อิติ - ด้วยประการฉะนี้/ [โส - รูปนั้น/ ภิกฺขุ - ภิกฺขุ]/ อชฺฌตฺต วา - ที่เป็นไปเฉพาะในภายในบ้าง/
กาเย - ในร่างกาย/ กายานุปสฺสี - เป็นผู้ตามเห็นซึ่งร่างกายโดยปกติ/ วิหฺรติ - ย่อมพำนักอยู่/ [โส - รูปนั้น/
ภิกฺขุ - ภิกฺขุ]/ พหิทฺธา วา - ที่เป็นไปภายนอกบ้าง/ กาเย - ในร่างกาย/ กายานุปสฺสี - เป็นผู้ตามเห็นซึ่ง
ร่างกายโดยปกติ/ วิหฺรติ. - ย่อมพำนักอยู่/

[โส - รูปนั้น/ ภิกฺขุ - ภิกฺขุ]/ อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา - ทั้งที่เป็นไปเฉพาะในภายในทั้งที่เป็นไปใน
ภายนอกบ้าง/ กาเย - ในร่างกาย/ กายานุปสฺสี - เป็นผู้ตามเห็นซึ่งร่างกายโดยปกติ/ วิหฺรติ. - ย่อมพำนัก
อยู่/

[โส - รูปนั้น/ ภิกฺขุ - ภิกฺขุ]/ สมุทฺยธมฺมานุปสฺสี วา - เป็นผู้ตามเห็นว่ามีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา
โดยปกติ หรือ/ กายสฺมิ - ในร่างกาย/ วิหฺรติ - ย่อมพำนักอยู่/ [โส - รูปนั้น/ ภิกฺขุ - ภิกฺขุ]/ วยธมฺมานุปสฺสี
วา - หรือว่า ผู้ตามเห็นว่ามีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาโดยปกติ/ กายสฺมิ - ในร่างกาย/ วิหฺรติ. - ย่อมพำนัก
อยู่/

[โส - รูปนั้น/ ภิกฺขุ - ภิกฺขุ]/ สมุทฺยวยธมฺมานุปสฺสี วา - หรือว่า ผู้ตามเห็นว่ามีความเกิดขึ้นและ
ความเสื่อมไปเป็นธรรมดาโดยปกติ/ กายสฺมิ - ในร่างกาย/ วิหฺรติ. - ย่อมพำนักอยู่/

'[อตฺถิ - มีอยู่]/ กาโย'ติ - ร่างกาย'ดังนี้/ วา ปนสฺส - ก็หรือว่า อันภิกฺขุรูปนั้น/ สติ - ความระลึก/
ปจฺจุปฺปฐิตา - เป็นธรรมที่เข้าไปตั้งไว้เฉพาะแล้ว/ โหติ - ย่อมเป็น/ ยาวเทว - เพียงเท่านั้น/ ญฺาณมตฺตตาย -
แต่อาการสักว่าความหยั่งรู้/ ปฏิสฺสติมตฺตตาย - แต่อาการสักว่าความระลึกเฉพาะ/ [โส - รูปนั้น/ ภิกฺขุ -
ภิกฺขุ]/ อนิสฺสโต จ - เป็นผู้อันความทะยานอยาก ความถือตัวและความเห็นอาศัยไม่ได้แล้ว ด้วย/ วิหฺรติ -
ย่อมพำนักอยู่/ น จ - หามีได้ ด้วย/ ภิกฺขุ - สังฆารอะไร ๆ/ โลเก - ในโลก/ อุปาทิยติ. - ย่อมเข้าไปยึดถือ/

เอวเมปิ โข - แม้อย่างนี้แล/ ภิกฺขเว - ตูก่อนภิกฺขุทั้งหลาย/ ภิกฺขุ - ภิกฺขุ/ กาเย - ในร่างกาย/
กายานุปสฺสี - เป็นผู้ตามเห็นซึ่งร่างกายโดยปกติ/ วิหฺรติ. - ย่อมพำนักอยู่/

๓. การแปลโดยความ

[๑๐๗] ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ อย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ไปอยู่ในป่า ไปอยู่ที่โคนไม้ หรือที่เรือนว่าง นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก

เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่า ‘เราหายใจเข้ายาว’

เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่า ‘เราหายใจออกยาว’

เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่า ‘เราหายใจเข้าสั้น’

เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่า ‘เราหายใจออกสั้น’

สำเหนียกว่า ‘เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจเข้า’

สำเหนียกว่า ‘เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจออก’

สำเหนียกว่า ‘เราระงับกายสังขาร หายใจเข้า’

สำเหนียกว่า ‘เราระงับกายสังขาร หายใจออก’

ภิกษุทั้งหลาย ช่างกลิ้ง หรือลูกมือช่างกลิ้งผู้มีความชำนาญ

เมื่อชักเชือกยาว ก็รู้ชัดว่า ‘เราชักเชือกยาว’

เมื่อชักเชือกสั้น ก็รู้ชัดว่า ‘เราชักเชือกสั้น’ แม้ฉับใด

ภิกษุ ก็ฉับนั้นเหมือนกัน

เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่า ‘เราหายใจเข้ายาว’

เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่า ‘เราหายใจออกยาว’

เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่า ‘เราหายใจเข้าสั้น’

เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่า ‘เราหายใจออกสั้น’

สำเหนียกว่า ‘เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจเข้า’

สำเหนียกว่า ‘เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจออก’

สำเหนียกว่า ‘เราระงับกายสังขาร หายใจเข้า’

สำเหนียกว่า ‘เราระงับกายสังขาร หายใจออก’

ด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายภายในอยู่ พิจารณาเห็นกายในกายภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นกายในกายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิด (แห่งลมหายใจ) ในกายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับ (แห่งลมหายใจ) ในกายอยู่ หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับ(แห่งลมหายใจ)ในกายอยู่

หรือว่า ภิกษุนั้นมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า ‘กายมีอยู่’ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย(ตณหาและทิฏฐิ)อยู่ และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ ในโลก ภิกษุจึงชื่อว่าพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ อย่างนี้แล^๒

^๒ ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๑๐๗/๑๐๒-๑๐๔

สรุป

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงวิธีการตั้งสติพิจารณาเห็นกายในกาย สรุปได้ว่า พระภิกษุในพระธรรมวินัยหรือพระศาสนานี้ เมื่อหลีกเร้นกายไปอยู่ที่โคนไม้ หรือสถานที่สงัด นั่งขัดสมาธิ ตั้งกายตรง ตั้งสติมุ่งตรงต่อกัมมัฏฐาน ดูลมหายใจ เมื่อหายใจเข้าออกอย่างไร ไม่ว่ายาวหรือสั้น รู้เท่าทันเสมอ แม้เมื่อผ่อนคลายลมหายใจหายาบไปถึงละเอียดจนถึงขั้นต้องพิสูจน์ว่ามีลมหายใจอยู่หรือไม่(ระงับกายสังขาร)ก็รู้เท่าทัน พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบกับช่างกลึง หรือลูกมือช่างกลึงที่มีความชำนาญ เมื่อเวลาชักเชือกยาวหรือสั้น ย่อมรู้ชัดเจนว่าตนทำอะไร พระภิกษุผู้ปฏิบัติก็เช่นเดียวกัน ด้วยวิธีนี้ พระภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายภายใน (ของตน) กายในกายภายนอก(ของคนอื่น) หรือ กายในกายทั้งภายในภายนอก พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิด (แห่งลมหายใจ)ในกาย ธรรมเป็นเหตุดับ(แห่งลมหายใจ)ในกาย หรือ ธรรมที่เป็นเหตุเกิดและธรรมเป็นเหตุดับ (แห่งลมหายใจ)ในกาย หรือพระภิกษุนั้นมีสติปรากฏว่า กายมีอยู่ เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณเจริญสติ ไม่อาศัย (ตัณหาและทิฐิ) ไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรในโลก ชื่อว่า พิจารณาเห็นกายในกาย

คติธรรมที่ได้

สติที่อยู่กับเนื้อกับตัว จะทำให้ชีวิตไม่หลงมัวเมา

บทที่ ๒

สีหนาทวคโค – วรรคที่เริ่มต้นด้วย สีหนาทสูตร

สีหนาทวคโค หรือ วรรคที่เริ่มต้นด้วยสีหนาทสูตร ประกอบไปด้วย ๑๐ พระสูตร ดังนี้

๑. **จุฬสีหนาทสูตร** ว่าด้วยการการบ้นลือสีหนาทสูตรเล็ก ตรัสว่าพระอริยบุคคล ๔ จำพวก มีเฉพาะในธรรมวินัยนี้เท่านั้น
๒. **มหาสีหนาทสูตร** ว่าด้วยการบ้นลือสีหนาทสูตรใหญ่ พุดถึง ตถาคตพละ ๑๐ เวสารัชชะ ๔ บริษัท ๘ กำเนิด ๔ คติ ๕ พรหมจรรย์ ๔ เป็นต้น
๓. **มหาทุกขัฏฐสูตร** ว่าด้วยกองทุกข์สูตรใหญ่ เน้นโทษของกามคุณ
๔. **จุฬทุกขัฏฐสูตร** ว่าด้วยกองทุกข์สูตรเล็ก เช่นเดียวกับสูตรใหญ่ สูตรนี้ตรัสสอนมหานาม ศากยะ
๕. **อนุমানสูตร** ว่าด้วยเทศนาของพระมหาโมคคัลลานะ สอนพระทั้งหลายให้สำรวจตนเอง
๖. **เจโตศีลสูตร** ว่าด้วยกิเลสจุ "ตะปุดอกใจ" ๕ ชนิด
๗. **วนปัตถสูตร** ว่าด้วยคุณและโทษของการอยู่ป่า
๘. **มรฺอุปนิทฺธิกสูตร** ว่าด้วยความสามารถของพระมหากัจจายนะที่ขยายความพระพุทธรูปพระพุทธรูปโดยย่อให้พิสดารได้อย่างถูกต้อง
๙. **เทวธาวิตกกสูตร** สูตรว่าด้วยความตริภิก ๒ ทาง คือ กุศลวิตก กับอกุศลวิตก การชี้ทางที่ดีให้เดินเป็นหน้าที่ของพระศาสดาอยู่แล้ว "นั่นโคนต้นไม้ นั่นเรือนว่าง จงฟังเถิด อย่าประมาณ อย่าเดือดร้อนในภายหลังเลย นี่คือการสอนของเรา"
๑๐. **วิตกกสัณฐานสูตร** ว่าด้วยที่ตั้งแห่งความคิด หมายถึงให้รู้ว่าอะไรเป็นเหตุให้ความคิดฝ่ายชั่วเกิดขึ้น แล้วละเสีย

ตัวอย่าง

๑. บาลี

[๑๔๐] “ฐานํ โข ปเนตํ ภิกฺขเว วิชฺชติ, ยํ อธิ อญฺญตติธฺมฺมา ปรีพฺพาชกา เอวํ วทฺเยญฺญ “โก ปนายสมฺมุตฺตํ อสฺสาโส กิํ พลํ, เยน ตฺเมห อายสมฺมุตฺโต อตฺตนิ สมฺปสฺสमानา เอวํ วทฺเท ‘อิเธว สมฺโณ, อธิ ทุติโย สมฺโณ, อธิ ตติโย สมฺโณ, อธิ จตุตฺถโย สมฺโณ, สฺสญฺญา ปรีพฺวาทา สมฺเนภิ อญฺญเอหิ”ติ. เอวํวาทิโน ภิกฺขเว อญฺญตติธฺมฺมา ปรีพฺพาชกา เอวํมสฺสุ วจฺนียา “อตฺถิ โข โน อาวุโส เตเน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธเน จตฺตาริ ฐมา อกฺขาตา, เย มยํ อตฺตนิ สมฺปสฺสमानา เอวํ วทฺเม ‘อิเธว สมฺโณ, อธิ ทุติโย สมฺโณ, อธิ ตติโย สมฺโณ, อธิ จตุตฺถโย สมฺโณ, สฺสญฺญา ปรีพฺวาทา สมฺเนภิ อญฺญเอหิ”ติ. กตเม จตฺตาริ? อตฺถิ โข โน อาวุโส สตฺถริ ปสาโท, อตฺถิ ฐมา ปสาโท, อตฺถิ สึเลสุ ปรีปฺรการิตา, สหธมฺมิกา โข ปน ปิยา มนาปา คหฺมฺมฺฐา เจว ปพฺพชิตา จ. อิมเ โข โน อาวุโส เตเน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธเน จตฺตาริ ฐมา อกฺขาตา, เย มยํ อตฺตนิ สมฺปสฺสमानา เอวํ วทฺเม ‘อิเธว สมฺโณ, อธิ ทุติโย สมฺโณ, อธิ ตติโย สมฺโณ, อธิ จตุตฺถโย สมฺโณ, สฺสญฺญา ปรีพฺวาทา สมฺเนภิ อญฺญเอหิ”ติ.”^๓

^๓ ม.ม. (บาลี มหาจุฬาลงคปิฎก) ๑๒/๑๔๐/๙๘-๙๙.

๒. การแปลคำต่อคำ

๑๔๐. “ฐานัน โข - เป็นฐานะแล/ ปเนต - ก็ นัน/ [ปพพ์ - ข้อ]/ ภิกขเว - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ วิชชติ - ย่อมมี/ ย - ไค/ อญญตติยา - อัญญเดียรถีย์ทั้งหลาย/ ปริพพาชกา - ผู้เป็นปริพาชก/ เอว - อย่างนี้/ วเทยฺห - ควรกล่าว/ ‘โก - อะไรเล่า/ ปนายสมนตานิ - ก็ ของท่านผู้มีอายุทั้งหลาย/ อสสาโส - เป็นความมั่นใจ/ ก็ - อะไร/ พล - เป็นพลังใจ/ เยน - ไค/ [การณ - เพราะสาเหตุ]/ ตุมहे - เรอทั้งหลาย/ อายสมนโต - ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย/ เอว - อย่างนี้/ วเทถ - ย่อมกล่าว/ ‘อิเรว - นี่แหละ/ [มมวินย - ในพระธรรมและพระวินัย/ ปฐโม - ประเภทที่ ๑]/ สมโณ - สมณะ/

อิธ - นี่/ [มมวินย - ในพระธรรมและพระวินัย]/ ทุตติโย - ประเภทที่ ๒/ สมโณ - สมณะ/

อิธ - นี่/ [มมวินย - ในพระธรรมและพระวินัย]/ ตุตติโย - ประเภทที่ ๓/ สมโณ - สมณะ/

อิธ - นี่/ [มมวินย - ในพระธรรมและพระวินัย]/ จตุตถโ - ประเภทที่ ๔/ สมโณ - สมณะ/ สุธญา - เป็นลัทธิที่ว่างเปล่า/ ปรปฺปวาทา - การว่ากล่าวของบุคคลอื่นทั้งหลาย/ สมณณิ - จากสมณะทั้งหลาย/ อญฺเฐหิ’ติ. - เหล่าอื่น’ดังนี้/

เอวํวาทิน - ผู้กล่าวอย่างนี้โดยปกติ/ ภิกขเว - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ อญญตติยา - อัญญเดียรถีย์ทั้งหลาย/ ปริพพาชกา - ผู้เป็นปริพาชก/ เอวมสฺส - ควรเป็น อย่างนี้/ วจนียา - เป็นผู้ที่ควรกล่าว/

‘อตฺถิ โข - มีอยู่แล/ โน - แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย/ อาวุโส - ดูก่อนท่านผู้มีอายุ/ เตน - พระองค์นั้น/ ภควตา - อันพระผู้มีพระภาคเจ้า/ ขานตา - ผู้ทรงทราบอยู่/ ปสฺสตา - ผู้ทรงเห็นอยู่/ อรหตา - ทรงเป็นผู้ไกลจากกิเลส/ สมฺมาสมฺพุทฺเธน - ผู้ทรงตรัสรู้แล้วด้วยพระองค์เองโดยชอบ/ จตฺตาร - ๔ ประการ/ รมฺมา - ธรรมทั้งหลาย/ อกฺขาตา - ตรัสบอกแล้ว/ เย - เหล่าใด/ มย - ข้าพเจ้าทั้งหลาย/ อตฺตนิ - ในตน/ สมฺปสฺสมานา - เมื่อเห็นพร้อม/ เอว - อย่างนี้/ วเทม - ย่อมกล่าว/ อิเรว - นี่แหละ/ [มมวินย - ในพระธรรมและพระวินัย/ ปฐโม - ประเภทที่ ๑]/ สมโณ - สมณะ/

อิธ - นี่/ [มมวินย - ในพระธรรมและพระวินัย]/ ทุตติโย - ประเภทที่ ๒/ สมโณ - สมณะ/

อิธ - นี่/ [มมวินย - ในพระธรรมและพระวินัย]/ ตุตติโย - ประเภทที่ ๓/ สมโณ - สมณะ/

อิธ - นี่/ [มมวินย - ในพระธรรมและพระวินัย]/ จตุตถโ - ประเภทที่ ๔/ สมโณ - สมณะ/ สุธญา - เป็นลัทธิที่ว่างเปล่า/ ปรปฺปวาทา - การว่ากล่าวของบุคคลอื่นทั้งหลาย/ สมณณิ - จากสมณะทั้งหลาย/ อญฺเฐหิ’ติ. - เหล่าอื่น’ดังนี้/

กตเม - เหล่าไหนบ้าง/ จตฺตาร? - ๔ ประการ?/

อตฺถิ โข - มีอยู่แล/ โน - ของข้าพเจ้าทั้งหลาย/ อาวุโส - ดูก่อนท่านผู้มีอายุ/ สตฺถริ - ในศาสนา/ ปสาโท - ความเลื่อมใส/ อตฺถิ - มีอยู่/ รมฺเม - ในธรรม/ ปสาโท - ความเลื่อมใส/ อตฺถิ - มีอยู่/ สีเลสุ - ในศีลทั้งหลาย/ ปริปุรการิตา - ความเป็นแห่งบุคคลผู้กระทำให้บริบูรณ์โดยปกติ/ สหรมฺมิกา โข - ผู้ประพฤติซึ่งธรรมร่วมกันโดยปกติแล/ ปน - ก็/ ปิยา - ผู้เป็นที่รัก/ มนาปา - ผู้เป็นที่ยังใจให้เฝ้าอาบ/ คหฺนฺฐา เจว - คฤหัสถ์ทั้งหลาย ด้วยนั้นแล/ ปพฺพชิตา จ. - บรรพชิตทั้งหลาย ด้วย/

อิมเ โข - เหล่านี้/ โน - แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย/ อาวุโส - ดูก่อนท่านผู้มีอายุ/ เตน - พระองค์นั้น/ ภควตา - อันพระผู้มีพระภาคเจ้า/ ขานตา - ผู้ทรงทราบอยู่/ ปสฺสตา - ผู้ทรงเห็นอยู่/ อรหตา - ทรงเป็นผู้ไกลจากกิเลส/ สมฺมาสมฺพุทฺเธน - ผู้ทรงตรัสรู้แล้วด้วยพระองค์เองโดยชอบ/ จตฺตาร - ๔ ประการ/ รมฺมา - ธรรมทั้งหลาย/ อกฺขาตา - ตรัสบอกแล้ว/ เย - เหล่าใด/ มย - ข้าพเจ้าทั้งหลาย/ อตฺตนิ - ในตน/ สมฺปสฺสมานา - เมื่อเห็นพร้อม/ เอว - อย่างนี้/ วเทม - ย่อมกล่าว/ อิเรว - นี่แหละ/ [มมวินย - ในพระธรรมและพระวินัย/ ปฐโม - ประเภทที่ ๑]/ สมโณ - สมณะ/

อิธ - นี้/ [ธมฺมวินย - ในพระธรรมและพระวินัย]/ ทฺติโย - ประเภที่ ๒/ สมโน - สมณะ/

อิธ - นี้/ [ธมฺมวินย - ในพระธรรมและพระวินัย]/ ตติโย - ประเภที่ ๓/ สมโน - สมณะ/

อิธ - นี้/ [ธมฺมวินย - ในพระธรรมและพระวินัย]/ จตุตฺโธ - ประเภที่ ๔/ สมโน - สมณะ/

สุญญา - เป็นลัทธิที่ว่างเปล่า/ ปรปฺปวาทา - การว่ากล่าวของบุคคลอื่นทั้งหลาย/ สมณฺเภ - จากสมณะทั้งหลาย/ อญฺเญหิ'ติ. - เหล่าอื่น” ดังนี้/

๓. การแปลโดยความ

[๑๔๐] เป็นไปได้ที่พวกอัญญเดียวยัถิยปริพาชก (เจ้าลัทธิอื่น) ในโลกนี้ จะฟังกล่าวอย่างนี้ว่า “อะไรเล่าเป็นความมั่นใจของพวกท่าน อะไรเป็นพลังใจของพวกท่าน พวกท่านพิจารณาเห็นอย่างในตนจึงกล่าวอย่างนี้ว่า “สมณะที่ ๑ มีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น สมณะที่ ๒ มีอยู่ในธรรมวินัยนี้ สมณะที่ ๓ มีอยู่ในธรรมวินัยนี้ สมณะที่ ๔ ก็มีอยู่ในธรรมวินัยนี้ ลัทธิของศาสดาอื่นว่างเปล่าจากสมณะทั้งหลายผู้รู้ทั่วถึง”

เธอทั้งหลายฟังกล่าวตอบพวกอัญญเดียวยัถิยปริพาชก ผู้มีวาตะอย่างนั้น อย่างนี้ว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย มีธรรม ๔ ประการที่พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นผู้ทรงรู้ทรงเห็น ทรงเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบตรัสไว้แล้ว ซึ่งเราทั้งหลายพิจารณาเห็น(ว่ามี)ในตน จึงกล่าวอย่างนี้ว่า “สมณะที่ ๑ มีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น สมณะที่ ๒ มีอยู่ในธรรมวินัยนี้ สมณะที่ ๓ มีอยู่ในธรรมวินัยนี้ สมณะที่ ๔ ก็มีอยู่ในธรรมวินัยนี้ ลัทธิของศาสดาอื่นว่างเปล่าจากสมณะทั้งหลายผู้รู้ทั่วถึง”

ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ความเลื่อมใสในศาสดา

๒. ความเลื่อมใสในธรรม

๓. ความเป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล

๔. ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตผู้ประพฤติธรรมร่วมกันเป็นที่รักเป็นที่พอใจของเราทั้งหลาย

ธรรม ๔ ประการนี้ ที่พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นผู้ทรงรู้ทรงเห็น ทรงเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบตรัสไว้แล้ว ซึ่งเราทั้งหลายพิจารณาเห็น (ว่ามี) ในตนจึงกล่าวอย่างนี้ว่า “สมณะที่ ๑ มีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น สมณะที่ ๒ มีอยู่ในธรรมวินัยนี้ สมณะที่ ๓ มีอยู่ในธรรมวินัยนี้ สมณะที่ ๔ ก็มีอยู่ในธรรมวินัยนี้ ลัทธิของศาสดาอื่นว่างเปล่าจากสมณะทั้งหลายผู้รู้ทั่วถึง” ^๔

^๔ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๐/๑๓๓-๑๓๔.

สรุป

พระพุทธเจ้าทรงแสดงระดับจิตของบุคคลผู้บรรลุธรรม ๔ ระดับ โดยใช้คำว่า สมณะที่ ๑ ถึง สมณะที่ ๔ เพื่อให้พระสาวกเกิดความมั่นใจ ในเวลาที่มีเจ้าลัทธิในศาสนาอื่นมาถามว่า บุคคล ๔ จำพวกนั้น ไม่มีในศาสนาอื่น จะมั่นใจได้อย่างไรว่าในศาสนาพุทธมีอยู่จริง พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรม ๔ ประการ ที่ทำให้เกิดความมั่นใจต่อความมีอยู่ของบุคคล ๔ พวกนั้น คือ ๑) ความเลื่อมใสในศาสนา ๒) ความเลื่อมใสในธรรม ๓) ความเป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล และ ๔) ทั้งคุณุศลและบรรพชิตผู้ประพฤติธรรมร่วมกันเป็นที่รักเป็นที่พอใจของเราทั้งหลาย

คติธรรมที่ได้

เมื่อเราเคารพเลื่อมใสใคร เราต้องดูผู้นำ ดูตัวอย่างและคำสอนของผู้นั้น รวมถึงระเบียบวินัยและความสามัคคีของหมู่คณะนั้น

บทที่ ๓

โอปมมวคโค – วรรคที่กล่าวถึงข้ออุปมาเปรียบเทียบ

โอปมมวคโค หรือ วรรคที่กล่าวถึงข้ออุปมาเปรียบเทียบ ประกอบไปด้วย ๑๐ พระสูตร ดังนี้

๑. กกจูปมสูตร ว่าด้วยวิธีหักห้ามความโกรธ ให้ทำจิตให้หนักแน่นดุจแผ่นดิน แม้ใครจะเอาเลื่อยมาเลื่อยอวัยวะน้อยใหญ่ ถ้าภิกษุโกรธแค้นผู้กระทำ ก็ไม่นับว่าทำตามคำสอนของพระพุทธองค์

๒. อลคัททูปมสูตร ว่าด้วยการเรียนธรรมผิด ย่อมมีโทษเหมือนจับงูพิษแล้วไม่ระวัง อาจถูกแวงกัดได้ สูตรนี้เปรียบธรรมะดุจแพ トラบใดที่ยังไม่ข้ามฝั่ง แพก็ยังมีความหมายต่อเขา ต่อเมื่อข้ามฝั่งแล้วทิ้งแพได้ ฉันทใดฉันทนั้น พึงละแม้ธรรมะ เมื่อบรรลุเป้าหมายแล้ว

๓. วัมมิกสูตร ว่าด้วยการขุดจอมปลวก เป็นสูตรปริศนาธรรม สอนพระกุมารกัสสปะ เปรียบร่างกายคนเหมือนจอมปลวกประหลาด “กลางคืนเป็นคว้น กลางวันลูกโปลง”

๔. รถวินิตสูตร ว่าด้วยบทสนทนาระหว่างพระสารีบุตรกับพระปุณณมันตานีบุตร เปรียบวิสุทธิ ๗ เหมือนเดินทางด้วยรถ ๗ ผลัด

๕. นิวาปสูตร ว่าด้วยกามคุณเหมือนเหยื่อล่อสัตว์ให้ติดกับดัก

๖. ปาสราสีสูตร ว่าด้วยกามคุณเป็นดุจบ่วงดักสัตว์ มีเล่าถึงประวัติของพระพุทธองค์ด้วย

๗. จุฬหัตถิปโทปมสูตร ว่าด้วยการเปรียบเทียบด้วยรอยเท้าช้างสูตรเล็ก เห็นรอยเท้าช้างใหญ่ก็อย่าเพิ่งปลงใจว่าเป็นช้างพลายใหญ่ จนกว่าจะเห็นด้วยตนเอง ฉันทใด เห็นพระพุทธเจ้าตรัสรู้ชอบเอง ก็อย่าเพิ่งเชื่อจนกว่าตนเองได้ปฏิบัติตามพระพุทธองค์กระทั่งตรัสรู้ตามด้วยนั้นแหละ จึงควรปลงใจว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้จริง ฉันทนั้น

๘. มหาหัตถิปโทปมสูตร ว่าด้วยการเปรียบเทียบด้วยรอยเท้าช้างสูตรใหญ่ ว่าด้วยธรรมทั้งมวลรวมลงในอริยสัจ ๔ เหมือนรอยเท้าสัตว์ทั้งหลาย รวมลงในรอยเท้าช้างหมด

๙. มหาสาโรปมสูตร ว่าด้วยการเปรียบเทียบด้วยแก่นไม้สูตรใหญ่ ลากสักการะเปรียบดุจกิ่งและใบไม้ ความสมบูรณ์ด้วยศีลเปรียบดุจสะเก็ดไม้ ความสมบูรณ์ด้วยสมาธิเปรียบดุจเปลือกไม้ ญาณทัศนะเปรียบดุจกระพี้ ภูมิเปรียบดุจแก่นไม้

๑๐. จุฬสาโรปมสูตร ว่าด้วยการเปรียบเทียบด้วยแก่นไม้สูตรเล็ก ชี้ว่าควรบวชเพื่อแสวงหาแก่นแห่งชีวิตให้ได้

ตัวอย่าง

๑. บาลี

[๒๕๑] “วรมิโก”ติ โข ภิกขุ อิมสเสตํ จาตุम्महाภูติกสส กายสส อธิวณํ มาตาเปตติกสมภวสส โอทนภุมมาสุปจยสส อนิจจุฉาหน-ปริมททนเกทน-วิทฺธสน-ธम्मสส.

“กา รตตี ธูมายมา”ติ ยํ โข ภิกขุ ทิวา กมมนเต อารพภ รตตี อนฺนวิตกฺเกติ อนฺนวิจาเรติ อยํ รตตี ธูมายนา.

“กา ทิวา ปชชนา”ติ ยํ โข ภิกขุ รตตี อนฺนวิตกฺเกตฺวา อนฺนวิจาเรตฺวา ทิวา กมมนเต ปโยเชติ กาเยน วาจาเย, อยํ ทิวา ปชชนา.

“พราหมโณ”ติ โข ภิกขุ ตถาคตสเสตํ อธิวณํ อรหโต สมมาสมพุทฺธสส. “สุเมธติ โข ภิกขุ เสกขสเสตํ ภิกขุโน อธิวณํ.

“สตถน”ติ โข ภิกขุ อริยาเยตํ ปญญาเย อธิวณํ. “อภิกขณ”นติ โข ภิกขุ วีริยารมภสเสตํ อธิวณํ.

“ลงคิ”ติ โข ภิกขุ อวิชชาเยตํ อธิวณํ. “อุกฺขิป ลงคิ ปชห อวิชฺชํ, อภิกขณ สุเมธ สตถํ อาทายาติ อยเมตสส อตฺโถ.

“อุทฺธูมายิกา”ติ โข ภิกขุ โกธูปายาสสเสตํ อธิวณํ. “อุกฺขิป อุทฺธูมายิกํ ปชห โกธูปายาสํ, อภิกขณ สุเมธ สตถํ อาทายา”ติ อยเมตสส อตฺโถ.

“ทวิธาปโณ”ติ โข ภิกขุ วิจิจิฉาเยตํ อธิวณํ. “อุกฺขิป ทวิธาปณํ ปชห วิจิจิฉณํ, อภิกขณ สุเมธ สตถํ อาทายา”ติ อยเมตสส อตฺโถ.

“จงควารน”ติ โข ภิกขุ ปญจนเนตํ นีวรณานํ อธิวณํ. เสยยถิํ? กามจจนทนีวรณสส พยาปาทนีวรณสส ถีนมิตฺตนีวรณสส อุทฺธจจกุกฺกจจนีวรณสส วิจิจิฉาณีวรณสส. “อุกฺขิป จงควารํ ปชห ปญจ นีวรณ อภิกขณ สุเมธ สตถํ อาทายา”ติ อยเมตสส อตฺโถ.

“กมุโม”ติ โข ภิกขุ ปญจนเนตํ อุปาทานกฺขนธานํ อธิวณํ. เสยยถิํ ? รูปูปาทานกฺขนธสส เวทูปาทานกฺขนธสส สลยูปาทานกฺขนธสส สงฺขารูปาทานกฺขนธสส วิญญานูปาทานกฺขนธสส. “อุกฺขิป กมุมํ ปชห ปญจูปาทานกฺขนธ, อภิกขณ สุเมธ สตถํ อาทายา”ติ อยเมตสส อตฺโถ.

“อสิสฺสนา”ติ โข ภิกขุ ปญจนเนตํ กามคฺณานํ อธิวณํ. จกฺขุวิญญูญานํ รูปานํ อิกฺกฺฐานํ กนฺตานํ มนาปานํ ปิยรูปานํ กามุปสยหิตานํ รชนียานํ. โสตฺวิญญูญานํ สทฺธานํ. ฯเปฯ ฆานวิญญูญานํ คนฺธานํ. ฯเปฯ ชิวหาวิญญูญานํ รसानํ. ฯเปฯ กายวิญญูญานํ โผฏฐัพฺพานํ อิกฺกฺฐานํ กนฺตานํ มนาปานํ ปิยรูปานํ กามุปสยหิตานํ รชนียานํ. “อุกฺขิป อสิสฺสนํ ปชห ปญจ กามคฺเณ, อภิกขณ สุเมธ สตถํ อาทายา”ติ อยเมตสส อตฺโถ.

“มสเปสี”ติ โข ภิกขุ นนฺทิราคสเสตํ อธิวณํ. “อุกฺขิป มสเปสี ปชห นนฺทิราคํ, อภิกขณ สุเมธ สตถํ อาทายา”ติ อยเมตสส อตฺโถ.

“นาโค”ติ โข ภิกขุ ฆีณาสวสเสตํ ภิกขุโน อธิวณํ. “ติฏฺฐตุ นาโค, มา นาคํ ฆฏฺเฐสิ, นโม กโรหิ นาคสฺสา”ติ อยเมตสส อตฺโถ”ติ.

อิทมวโจ ภควา. อตฺตมโน อายสฺมา กุมารกสฺสโป ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตี.^๕

^๕ ม.ม. (บาลี มหาจุฬาลงกรณ) ๑๒/๒๕๑/๒๑๔-๒๑๕

๒. การแปลคำต่อคำ

[๒๕๑] ๒๕๑. “‘วมมิโก’ติ โข – ว่า ‘จอมปลวก’ดังนี้แล/ ภิกขุ – ดูก่อนภิกษุ/ อิมสเสตฺ – จาตุมหากุติกสฺส – ที่ประกอบพร้อมแล้วด้วยมหาภูตรูปทั้ง ๔ ประการ/ กายสฺส – แห่งร่างกาย นั้น/ [ปทฺ – บท]/ อธิวณฺ – เป็นชื่อเรียก/ มาตาเปตติกสมุทฺส – มีมารดาและบิดาเป็นแดนเกิดก่อน/ โอทนกุมมาสูปจยสฺส – มีข้าวสุกและขนมสดเป็นเครื่องก่อกำขึ้น/ อนิจจุจฺฉาทน-ปริมทฺทน-เกทฺทน-วิทฺธสฺน-ธมฺมสฺส. – มีความไม่เที่ยงแท้ การอบ การนวดเพ้น การแตกไปและการกระจัดกระจายไปเป็นสภาวะธรรมดา/

“ยํ โข – ไฉน/ [ปุคฺคโล – บุคคล]/ ภิกขุ – ดูก่อนภิกษุ/ ทิวา – ในเวลากลางวัน/ กมฺมฺนเต – ซึ่งการงานทั้งหลาย/ อารพฺภ – ประการแล้ว/ รตฺติ – ในเวลากลางคืน/ อนุวิตกฺเกติ – ย่อมตรึงตรองถึง/ อนุวิจาเรติ – ย่อมไตร่ตรองถึง/ อยํ – นี่/ [กิริยา – กิริยา]/ รตฺติ – ในเวลากลางคืน/ ฐมายนฺ. – ชื่อว่าการพนกวิน/

ยํ โข – ไฉน/ [ปุคฺคโล – บุคคล]/ ภิกขุ – ดูก่อนภิกษุ/ รตฺติ – ในเวลากลางคืน/ อนุวิตกฺเกตฺวา – ครั้นตรึงตรองถึงแล้ว/ อนุวิจาเรตฺวา – ครั้นไตร่ตรองถึงแล้ว/ ทิวา – ในเวลากลางวัน/ กมฺมฺนเต – ซึ่งการงานทั้งหลาย/ ปโยเชติ – ย่อมประกอบ/ กาเยน – ด้วยร่างกาย/ วาจา – ด้วยวาจา/ ‘มนสา’ – ด้วยใจ/ อยํ – นี่/ [กิริยา – กิริยา]/ ทิวา – ในเวลากลางวัน/ ปชฺชณฺ. – ชื่อว่าการพนกวิน/

‘พฺราหฺมโณ’ติ โข – ว่า ‘พราหมณ์’ดังนี้แล/ ภิกขุ – ดูก่อนภิกษุ/ ตถาคตฺสเสตฺ – ของพระตถาคต นั้น/ [ปทฺ – บท]/ อธิวณฺ – เป็นชื่อเรียก/ อรหโต – ทรงเป็นผู้ไกลจากกิเลส/ สมฺมาสมพุทฺธสฺส. – ผู้ทรงตรัสรู้แล้วด้วยพระองค์เองโดยชอบ/

‘สุเมโ’ติ โข – ว่า ‘สุเมธ’ดังนี้แล/ ภิกขุ – ดูก่อนภิกษุ/ เสกฺขสฺเสตฺ – ผู้เป็นเสขะ/ ภิกขุโน – ของภิกษุ นั้น/ [ปทฺ – บท]/ อธิวณฺ. – เป็นชื่อเรียก/

‘สตฺถ’นฺติ โข – ว่า ‘ซึ่งศาสตรา’ดังนี้แล/ ภิกขุ – ดูก่อนภิกษุ/ อริยาเยตฺ – ที่ประเสริฐ/ ปญฺญาย – แห่งปัญญา นั้น/ [ปทฺ – บท]/ อธิวณฺ. – เป็นชื่อเรียก/

‘อภิกฺขณ’นฺติ โข – ว่า ‘ซึ่งการขุด’ดังนี้แล/ ภิกขุ – ดูก่อนภิกษุ/ วิริยารมฺภสฺเสตฺ – ของการปรารภซึ่งความพากเพียร นั้น/ [ปทฺ – บท]/ อธิวณฺ. – เป็นชื่อเรียก/

‘ลฺงคิ’ติ โข – ว่า ‘ลิมสลัก’ดังนี้แล/ ภิกขุ – ดูก่อนภิกษุ/ อวิชฺชาเยตฺ – แห่งความไม่รู้ นั้น/ [ปทฺ – บท]/ อธิวณฺ. – เป็นชื่อเรียก/

‘[ตฺว – เธอ]/ อุกฺกชิป – จงยกขึ้นเถิด/ ลฺงคิ – ซึ่งลิมสลัก/ ปชฺท – จงละเถิด/ อวิชฺช – ซึ่งความไม่รู้/ อภิกฺขณ – จงขุดเถิด/ สุเมธ – ดูก่อนสุเมธ/ สตฺถ – ซึ่งศาสตรา/ อาทายา’ติ – นำไปแล้ว’ดังนี้/ อยเมตฺสส – นี่/ [อตฺโถ – เนื้อความ] นั้น/ [อตฺถสฺส – แห่งเนื้อความ]/ อตฺโถ. – เป็นเนื้อความ/

‘อุทฺธมฺมายิกา’ติ โข – ว่า ‘อึง’ดังนี้แล/ ภิกขุ – ดูก่อนภิกษุ/ โกรฺฐปายาสสเสตฺ – ของความโกรธและความคับแค้นใจ นั้น/ [ปทฺ – บท]/ อธิวณฺ. – เป็นชื่อเรียก/

‘[ตฺว – เธอ]/ อุกฺกชิป – จงยกขึ้นเถิด/ อุทฺธมฺมายิกิ – ซึ่งอึง/ ปชฺท – จงละเถิด/ โกรฺฐปายาส – ซึ่งความคับแค้นใจเนื่องมาจากความโกรธ/ อภิกฺขณ – จงขุดเถิด/ สุเมธ – ดูก่อนสุเมธ/ สตฺถ – ซึ่งศาสตรา/ อาทายา’ติ – นำไปแล้ว’ดังนี้/ อยเมตฺสส – นี่/ [อตฺโถ – เนื้อความ] นั้น/ [อตฺถสฺส – แห่งเนื้อความ]/ อตฺโถ. – เป็นเนื้อความ/

‘ทฺวิธาปโ’ติ โข – ว่า ‘ทางสองแพร่ง’ดังนี้แล/ ภิกขุ – ดูก่อนภิกษุ/ วิจิจฺจฺฉาเยตฺ – แห่งความเคลือบแคลง นั้น/ [ปทฺ – บท]/ อธิวณฺ. – เป็นชื่อเรียก/

‘[ตรุ – เธอ]/ อุกฺขิปป – จงยกขึ้นเถิด/ ทฺวิธาปถิ – ซึ่งหนทางสองแพร่ง/ ปชห – จงละเถิด/ วิจิจฺฉิ – ซึ่งความเคลือบแคลง/ อภิกฺขณ – จงขุดเถิด/ สฺมุเสธ – ดูก่อนสมุเสธ/ สตถิ – ซึ่งศาสตรา/ อาทายา’ติ – นำไปแล้ว’ดังนี้/ อยเมตสส – นี่/ [อตฺโถ – เนื้อความ] นัน/ [อตฺถสส – แห่งเนื้อความ]/ อตฺโถ. – เป็นเนื้อความ/

‘จกฺควาร’นติ โข – ว่า ‘หม้อกรองน้ำต่าง’ดังนี้แล/ ภิกฺขุ – ดูก่อนภิกษุ/ ปญฺจนเนตฺ – ๕ ประการ/ นีวรณานิ – แห่งกิเลสเป็นเครื่องปิดกั้นทั้งหลาย/ นัน/ [ปท – บท]/ อธิวณฺ – เป็นชื่อเรียก/ เสยฺยถิ; – ข้อนี้เป็นอย่างไร ได้แก่/ กามจฺจนทนีวรณสส – แห่งกามฉันทกิเลสเป็นเครื่องปิดกั้น/ พยาปาทนีวรณสส – แห่งพยาบาทกิเลสเป็นเครื่องปิดกั้น/ ถินมิตฺตนีวรณสส – แห่งกิเลสเป็นเครื่องปิดกั้นคือความหตู่และความเชื่องซึม/ อุตฺตจฺจกุกฺกจฺจนีวรณสส – แห่งกิเลสเป็นเครื่องปิดกั้นคือความฟุ้งซ่านและความรำคาญใจ/ วิจิจฺฉานีวรณสส. – แห่งกิเลสเป็นเครื่องปิดกั้นคือความเคลือบแคลง/

‘[ตรุ – เธอ]/ อุกฺขิปป – จงยกขึ้นเถิด/ จกฺควาร – ซึ่งหม้อกรองน้ำต่าง/ ปชห – จงละเถิด/ ปญ – ๕ ประการ/ นีวรณ – ซึ่งกิเลสเป็นเครื่องปิดกั้นทั้งหลาย/ อภิกฺขณ – จงขุดเถิด/ สฺมุเสธ – ดูก่อนสมุเสธ/ สตถิ – ซึ่งศาสตรา/ อาทายา’ติ – นำไปแล้ว’ดังนี้/ อยเมตสส – นี่/ [อตฺโถ – เนื้อความ] นัน/ [อตฺถสส – แห่งเนื้อความ]/ อตฺโถ. – เป็นเนื้อความ/

‘กุมโม’ติ โข – ว่า ‘เตา’ดังนี้แล/ ภิกฺขุ – ดูก่อนภิกษุ/ ปญฺจนเนตฺ – ๕ ประการ/ อุปาทานกฺขนธานํ – แห่งกองแห่งความเข้าไปถือมั่นทั้งหลาย/ อธิวณฺ – เป็นชื่อเรียก/ เสยฺยถิ; – ข้อนี้เป็นอย่างไร ได้แก่/

[๑] รูปุปาทานกฺขนธสส – แห่งกองแห่งความเข้าไปถือมั่นคือรูป/

[๒] เวทนุปาทานกฺขนธสส – แห่งกองแห่งความเข้าไปถือมั่นคือการเสวยอารมณ์/

[๓] สลยฺยอุปาทานกฺขนธสส – แห่งกองแห่งความเข้าไปถือมั่นคือการกำหนดหมาย/

[๔] สงฺขารุปาทานกฺขนธสส – แห่งกองแห่งความเข้าไปถือมั่นคือสภาวะธรรมเป็นเครื่องกระทำพร้อมกัน/

[๕] วิญญานุปาทานกฺขนธสส. – แห่งกองแห่งความเข้าไปถือมั่นคือความรู้แจ้ง/

[ตรุ – เธอ]/ อุกฺขิปป – จงยกขึ้นเถิด/ กุมม – ซึ่งเตา/ ปชห – จงละเถิด/ ปญฺจุปาตานกฺขนธ – ซึ่งกองแห่งความเข้าไปถือมั่น ๕ ทั้งหลาย/ อภิกฺขณ – จงขุดเถิด/ สฺมุเสธ – ดูก่อนสมุเสธ/ สตถิ – ซึ่งศาสตรา/ อาทายา’ติ – นำไปแล้ว’ดังนี้/ อยเมตสส – นี่/ [อตฺโถ – เนื้อความ] นัน/ [อตฺถสส – แห่งเนื้อความ]/ อตฺโถ. – เป็นเนื้อความ/

‘อสิสฺสนา’ติ โข – ว่า ‘เชียงหั่นเนื้อ’ดังนี้แล/ ภิกฺขุ – ดูก่อนภิกษุ/ ปญฺจนเนตฺ – ๕ ประการ/ กามคฺคณานิ – แห่งกามคุณทั้งหลาย/ อธิวณฺ – เป็นชื่อเรียก/

จกฺขุวิญญฺยณานิ – ที่ควรรู้แจ้งด้วยตา/ รูปานํ – แห่งรูปทั้งหลาย/ อิกฺกฺขนานํ – เป็นที่ปรารภมาแล้ว/ กนฺตานํ – เป็นที่พอใจแล้ว/ มนাপานํ – เป็นที่ยังใจให้เฝ้าอาบ/ ปิยรูปานํ – มีรูปเป็นที่รักทั้งหลาย/ กามุปสฺสิตานํ – ที่นำไปแล้วสู่อารมณ์ที่ควรปรารภ/ รณฺนิยานํ. – เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด/

โสทฺวิญญฺยณานิ – ที่ควรรู้แจ้งด้วยหู/ สทฺทณานํเปฯ – แห่งเสียงทั้งหลาย ฯลฯ/

ฆานวิญญฺยณานิ – ที่ควรรู้แจ้งด้วยจมูก/ คนฺธณานํเปฯ – แห่งกลิ่นทั้งหลาย ฯลฯ/

ชีวนวิญญฺยณานิ – ที่ควรรู้แจ้งด้วยลิ้น/ รสณานํเปฯ – แห่งรสทั้งหลาย ฯลฯ/

กายวิญญฺยณานิ – ที่ควรรู้แจ้งด้วยร่างกาย/ โผฏฺฐพฺพานํ – แห่งการสัมผัสทั้งหลาย/ อิกฺกฺขนานํ – เป็นที่ปรารภมาแล้ว/ กนฺตานํ – เป็นที่พอใจแล้ว/ มนাপานํ – เป็นที่ยังใจให้เฝ้าอาบ/ ปิยรูปานํ – มีรูปเป็นที่รักทั้งหลาย/ กามุปสฺสิตานํ – ที่นำไปแล้วสู่อารมณ์ที่ควรปรารภ/ รณฺนิยานํ. – เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด/

‘[ตรุ – เธอ]/ อุกฺขิปป – จงยกขึ้นเถิด/ อสิสฺสน – ซึ่งเชียงหั่นเนื้อ/ ปชห – จงละเถิด/ ปญ – ๕ ประการ/ กามคฺคณ – ซึ่งกามคุณทั้งหลาย/ อภิกฺขณ – จงขุดเถิด/ สฺมุเสธ – ดูก่อนสมุเสธ/ สตถิ – ซึ่งศาสตรา/

อาทายา’ติ – นำไปแล้ว’ดังนี้/ อยเมตสฺส – นี้/ [อตฺโถ – เนื้อความ] นั้น/ [อตฺถสฺส – แห่งเนื้อความ]/ อตฺโถ.
– เป็นเนื้อความ/

‘มัสเปสี’ติ โข – ว่า ‘ขึ้นแห่งเนื้อ’ดังนี้แล/ ภิกฺขุ – ดูก่อนภิกษุ/ นนฺทิราคฺสเสตํ – แห่งความกำหนด
ด้วยความเพลิตเพลิน นั้น/ [ปทํ – บท]/ อธิวจนฺ. – เป็นชื่อเรียก/

[ตฺวํ – เธอ]/ อุกฺกชิป – จงยกขึ้นเถิด/ มัสเปสี – ซึ่งขึ้นแห่งเนื้อ/ ปชห – จงละเถิด/ นนฺทิราคํ –
ซึ่งความกำหนดด้วยความเพลิตเพลิน/ อภิกฺขณ – จงชุดเถิด/ สฺเมธ – ดูก่อนสุเมธ/ สตถํ – ซึ่งศาสดรา/
อาทายา’ติ – นำไปแล้ว’ดังนี้/ อยเมตสฺส – นี้/ [อตฺโถ – เนื้อความ] นั้น/ [อตฺถสฺส – แห่งเนื้อความ]/ อตฺโถ.
– เป็นเนื้อความ/

“‘นาโค’ติ โข – ว่า ‘นาค’ดังนี้แล/ ภิกฺขุ – ดูก่อนภิกษุ/ ชินาสวสฺเสตํ – ผู้มีสภาวะธรรมเป็นเครื่องยัง
สัตว์ให้ไหลไปทั่วสิ้นไปแล้ว/ ภิกฺขุโน – ของภิกษุ นั้น/ [ปทํ – บท]/ อธิวจนฺ. – เป็นชื่อเรียก/

‘ติฏฐตุ’ – จงดํารงอยู่/ นาโค – นาค/ [ตฺวํ – เธอ]/ มา – อย่า/ นาคํ – ซึ่งนาค/ ฆฏฺฐลฺลํ – เปียดเบียน
แล้ว/ นโม – ซึ่งความนอบน้อม/ กโรหิ – จงกระทำ/ นาคสฺสา’ติ. – แก่นาค’ดังนี้/ อยเมตสฺส – นั้น/ [อตฺถสฺส
– แห่งเนื้อความ] นี้/ [อตฺโถ – เนื้อความ]/ อตฺโถ’ติ. – เป็นเนื้อความ’ดังนี้แล/

อิทมวโจ – ได้ตรัสแล้ว ซึ่งไวยากรณ์นี้/ ภควา. – พระผู้มีพระภาคเจ้า/ อตฺตมโน – ผู้มีใจอันความอ้อม
ใจและความสบายใจถือเอาแล้ว/ อายสฺมา – ท่านผู้มีอายุ/ กุมารกสฺสโป – ชื่อว่ากุมารกัสสปะ/ ภควโต –
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า/ ภาสิตํ – ซึ่งพระภาสิต/ อภินนฺทิตฺ. – เพลิตเพลินยิ่งแล้ว’ดังนี้แล/

๓. การแปลโดยความ

[๒๕๑] พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ภิกษุ

๑. คำว่า **จอมปลวก** นั้น เป็นชื่อของร่างกายนี้ ซึ่งประกอบด้วยมหากุฎรูปทั้ง ๔ มีมารดาบิดาเป็น
แดนเกิด เติบโตด้วยข้าวสุกและขนมกุมมาส ไม่เที่ยง ต้องบริหาร ต้องนวดพื้น จะต้องแตกสลาย และกระจัด
กระจายไปเป็นธรรมดา

๒. คำว่า **อย่างไร** ชื่อว่าการพ้นคว้นในเวลากลางคืน นั้น ได้แก่ การที่บุคคลทำการงานในเวลา
กลางวัน แล้วตริกวัดถึงในเวลากลางคืน นี้ชื่อว่าการพ้นคว้นในเวลากลางคืน

๓. คำว่า **อย่างไร** ชื่อว่าการลุกโผลงในเวลากลางวัน นั้น ได้แก่ การที่บุคคลตริกวัดถึงบ่อ
ในเวลากลางคืน แล้วประกอบการทำงานในเวลากลางวัน ด้วยกายและวาจา นี้ชื่อว่าการลุกโผลงในเวลากลางวัน

๔. คำว่า **พราหมณ์** นั้น เป็นชื่อของตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

๕. คำว่า **สุเมธ** นั้น เป็นชื่อของภิกษุผู้เป็นเสขะ

๖. คำว่า **ศีลตรา** นั้น เป็นชื่อแห่งปัญญาอันประเสริฐ

๗. คำว่า **จงชุด** นั้น เป็นชื่อของการปรารภความเพียร

๘. คำว่า **ลุ่มสลัก** นั้น เป็นชื่อแห่งอวิชา คำนั้นมอธิบายว่า ‘สุเมธ เธอจงใช้ศีลตรายกลุ่มสลักขึ้น
คือ จงละอวิชา จงชุดขึ้นมา’

๙. คำว่า **อึ้ง** นั้น เป็นชื่อของความคับแค้นใจเนื่องมาจากความโกรธ คำนั้นมอธิบายว่า ‘สุเมธ เธอ
จงใช้ศีลตรานำอึ้งขึ้นมา คือ จงละความคับแค้นใจเนื่องมาจากความโกรธ จงชุดขึ้นมา’

๑๐. คำว่า **ทางสองแพร่ง** นั้น เป็นชื่อแห่งวิจิกิจฉา คำนั้นมอธิบายว่า ‘สุเมธ เธอจงใช้ศีลตราจาก
ทางสองแพร่ง คือ จงละวิจิกิจฉา จงชุดขึ้นมา’

๑๑. คำว่า **หม้อกรองน้ำต่าง** นั้น เป็นชื่อแห่งนิรวณ ๕ ประการ คือ

กามฉันทนิวรรณ์ (สิ่งที่กัณจิดคือความพอใจในกาม)
พยาบาทนิวรรณ์ (สิ่งที่กัณจิดคือความขัดเคืองใจ)
ถีนมิทนิวรรณ์ (สิ่งที่กัณจิดคือความหดหู่และเซื่องซึม)
อุทัจจกุกกัจจนิวรรณ์ (สิ่งที่กัณจิดคือความฟุ้งซ่านและร้อนใจ)
วิจิกิจฉานิวรรณ์ (สิ่งที่กัณจิดคือความลังเลสงสัย)

ค่านันมีอธิบายว่า ‘สุเมธ เธอจงใช้ศัสตรายกหม้อกรองน้ำต่างขึ้นมา คือจละนิวรรณ์ ๕ ประการ จง
ขุดขึ้นมา’

๑๒. คำว่า **เต่า** นั้น เป็นชื่อแห่งอุปาทานขันธ ๕ ประการ คือ

รูปอุปาทานขันธ (อุปาทานขันธคือรูป)
เวทณูปาทานขันธ (อุปาทานขันธคือเวทนา)
สัญญาอุปาทานขันธ (อุปาทานขันธคือสัญญา)
สังขารอุปาทานขันธ (อุปาทานขันธคือสังขาร)
วิญญาณอุปาทานขันธ (อุปาทานขันธคือวิญญาณ)

ค่านันมีอธิบายว่า ‘สุเมธ เธอจงใช้ศัสตรานำเต่าขึ้นมา คือ จละอุปาทานขันธ ๕ ประการ จงขุด
ขึ้นมา’

๑๓. คำว่า **เขียงหั่นเนื้อ** นั้น เป็นชื่อแห่งกามคุณ ๕ ประการ คือ

รูปที่จะพึงรู้แจ้งทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ขวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนด
เสียงที่จะพึงรู้แจ้งทางหู ฯลฯ
กลิ่นที่จะพึงรู้แจ้งทางจมูก ฯลฯ
รสที่จะพึงรู้แจ้งทางลิ้น ฯลฯ
โผฏฐัพพะที่จะพึงรู้แจ้งทางกาย ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ขวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้

กำหนด

ค่านันมีอธิบายว่า ‘สุเมธ เธอจงใช้ศัสตรายกเขียงหั่นเนื้อขึ้นมา คือ จละกามคุณ ๕ ประการ จงขุด
ขึ้นมา’

๑๔. คำว่า **ขึ้นเนื้อ** นั้น เป็นชื่อแห่งนันทิราคะ(ความกำหนดด้วยอำนาจความเพียร) ค่านันมี
อธิบายว่า ‘สุเมธ เธอจงใช้ศัสตราหิบบขึ้นเนื้อขึ้นมา คือ จละนันทิราคะ จงขุดขึ้นมา’

๑๕. คำว่า **นาค** นั้น เป็นชื่อของภิกษุผู้เป็นชีณาสพ ค่านันมีอธิบายว่า ‘นาคจงดำรงอยู่เถิด เธออย่า
เบียดเบียนนาคเลย เธอจงทำความนอบน้อมนาค’

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสสาธิตนี้แล้ว ท่านพระกุมารกัสสปะมีใจยินดีชื่นชมพระภาสิตของพระผู้มี
พระภาค ดังนี้แล^๖

^๖ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๑/๒๗๐-๒๗๓.

สรุป

เนื้อความตอนนี้ เป็นคำตอบปัญหาของเทวดา ๑๕ ข้อ ที่พระกุมารกัสสปะได้พบเทวดาองค์หนึ่ง ขณะที่พักอยู่ในป่าอันธวัน และเทวดา ได้ฝากคำถาม ๑๕ ข้อนี้มาทูลถามพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยการยกอุปมาเปรียบเทียบหลักธรรม เช่น จอมปลวก เปรียบเทียบกับร่างกาย การที่จอมปลวกได้ฟันคว้นออกมาในเวลากลางคืน เปรียบได้กับคนที่ทำงานกลางคืนแล้ว กลางคืนยังกลับไปนอนคิดถึงงานนั้น การที่จอมปลวกถูกโพล่งในเวลากลางวัน เปรียบได้กับคนที่นอนคิดวนไปมาในเวลากลางคืน แล้วทำงานในเวลากลางวันด้วยกาย และวาจา สุขุมเปรียบได้กับพระผู้เป็นเสขะ คือ ผู้ยังต้องศึกษาให้สูงยิ่งขึ้น ต้องมีศัสตรา คือ ปัญญา ต้องอาศัยความเพียรขุดลึ้มสลักแห่งวิชาขึ้นมา แต่เมื่อพบอึ้งคือความคับแค้นใจก็ต้องขุดขึ้นมา เมื่อพบทางสองแพร่งคือความลังเลสงสัยต้องถากออกไป เมื่อพบหม้อกรองน้ำต่าง คือ นิเวศน์ ๕ ก็ต้องใช้ศัสตราปัญญาขุดขึ้นมา เมื่อเจอเต่า คือความยึดมั่นในขั้นทั้ง ๕ เมื่อพบเขียงหันเนื้อ คือ กามคุณ ๕ ประการ และพบชิ้นเนื้อ คือ ความกำหนดด้วยอำนาจความเพติดเพลิน ก็จงใช้ศัสตรา คือ ปัญญา ขุดขึ้นทั้งหมด จึงจะได้เนาค คือ พระอรหันต์ผู้หมดกิเลส อย่าได้เบียดเบียนท่าน แต่ให้ทำความเคารพท่าน

คติธรรมที่ได้

ชีวิตเปรียบดังจอมปลวก เมื่อจะขุดจอมปลวก ต้องมีอุปกรณ์ให้พร้อม

บทที่ ๔

มหายมกาวคโค – วรรคที่มีพระสูตรคู่ขนาดใหญ่

มหายมกาวคโค หรือ วรรคที่มีพระสูตรคู่ขนาดใหญ่ ประกอบด้วย ๑๐ พระสูตร ดังนี้

๑. **จุฬโคสิงคสาธสูตร** ว่าด้วยพระพุทธร่องค์ตรัสสรรเสริญพระอนุรุธะ พระนันทิยะ พระกิมพิละ ว่าอยู่ด้วยกัน ด้วยเมตตาปรารถนาดีต่อกัน มีความเพียร มีคุณธรรมเสมอกัน

๒. **มหาโคสิงคสาธสูตร** ว่าด้วยพระเถระผู้ใหญ่มีพระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระอนุรุธะ พระอานนท์ สนทนากันว่าป่าเป็นที่สงบสงัดอย่างนี้ควรที่ใครจะอยู่ แต่ละท่านก็ยกภิกษุผู้มีคุณสมบัติที่คล้ายตน เมื่อไปทูลถามพระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสว่า ป่านี้เหมาะสำหรับพระที่ยังไม่บรรลุลุทธิมา นิ่งบำเพ็ญสมาธิ

๓. **มหาโคपालสูตร** ว่าด้วยการเปรียบเทียบเด็กเลี้ยงโคสูตรใหญ่ แสดงลักษณะที่ดี เปรียบด้วยคุณสมบัติเด็กเลี้ยงโค ๑๑ ประการ

๔. **จุฬโคपालสูตร** ว่าด้วยการเปรียบเทียบนายโคบาลที่โง่และฉลาด ในการพาฝูงโคข้ามแม่น้ำ สมณพราหมณ์ที่ฉลาด พาผู้เชื่อฟังประสบสุข ส่วนสมณพราหมณ์ที่โง่ พาผู้เชื่อฟังประสบทุกข์

๕. **จุฬสัจจกสูตร** ว่าด้วยบทสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้า กับ สัจจกนิครนถ์ เรื่องชั้น ๕

๖. **มหาสัจจกสูตร** ว่าด้วยการอบรมกาย อบรมใจ พระพุทธร่องค์ทรงเล่าประวัติของพระองค์ในสูตรนี้ด้วย

๗. **จุฬัตถมหาสังขยสูตร** ว่าด้วยพระพุทธร่องค์ทรงแสดงเหตุทำให้ตัณหาสิ้นไปแก้ท้าวสักกะ ท้าวสักกะทรงเล่าให้พระโมคคัลลานะฟังด้วย

๘. **มหาัตถมหาสังขยสูตร** ว่าด้วยการปฏิเสธวิญญานอมตะ แสดงถึงคนเกิด และพัฒนาการอย่างไรบ้าง พร้อมทั้งแสดงหลักปฏิจจนูปบาท

๙. **มหาอัสนปุรสูตร** ว่าด้วยธรรมที่ทำให้เป็นสมณะและพราหมณ์ กล่าวถึงนิวรรณ์ ๕ ด้วยอุปมาน่าฟังยิ่ง

๑๐. **จุฬอัสนปุรสูตร** ว่าด้วยสมณะที่ดี จะต้องละมลทินของสมณะ ๑๒ อย่าง

ตัวอย่าง

๑. บาลี

[๓๕๒] เสยยถาปี ภิกขเว, เย เต อุกสา โคปิตรโร โคปริณายกา, เต ติริยํ คงคาย โสถํ เฉตวา โสตถินา ปารํ อคมฺสฺ; เอวเมว โข ภิกขเว, เย เต ภิกขุ อรหนโต ชีณาสวา วุสิตวนโต กตกรณียา โอหิตถารานอนุปตตสทตถา ปริกฺขินภวสญญานา สมมทญฺญา วิมุตตา, เตปิ ติริยํ มารสส โสถํ เฉตวา โสตถินา ปารํ คตา. เสยยถาปี เต ภิกขเว พลวคาโว ทมมคาโว ติริยํ คงคาย โสถํ เฉตวา โสตถินา ปารํ อคมฺสฺ; เอวเมว โข ภิกขเว, เย เต ภิกขุ ปญจนนํ โอรัมภาคิยานํ สญญานานํ ปริกฺขยา โอบปาติกา ตตถ ปรีนิพพายิโน, อนาวตติธมาตสฺมา โลกา, เตปิ ติริยํ มารสส โสถํ เฉตวา โสตถินา ปารํ คมิสฺสนติ. เสยยถาปี เต ภิกขเว วจจนฺตรา วจจนฺตริโย ติริยํ คงคาย โสถํ เฉตวา โสตถินา ปารํ อคมฺสฺ; เอวเมว โข ภิกขเว, เย เต ภิกขุ ตินณํ สญญานานํ ปริกฺขยา รากโทสโมหานํ ตนฺตฺตา สกทาคามิโน สกิทเว อิมํ โลกํ อากนฺตวา ทุกฺขสฺสนนฺตํ กริสฺสนติ, เตปิ ติริยํ มารสส โสถํ เฉตวา โสตถินา ปารํ คมิสฺสนติ. เสยยถาปี เต ภิกขเว วจจนฺกา กิสพลกา ติริยํ คงคาย โสถํ เฉตวา โสตถินา ปารํ

อคมฺสฺ; เอวเมว โข ภิกฺขเว, เย เต ภิกฺขุ ติณฺณํ สลฺยณฺชนานํ ปริกฺขยา โสตาปนฺนา อวินิปาตธฺมา นียตา สมฺโพธิปรายนา เตปิ ติริยํ มารสฺส โสถํ เจตฺวา โสตฺถินา ปารํ คมิสฺสนฺติ. เสยฺยถาปิ โส ภิกฺขเว วจฺจโก ตรฺณโก ตาวเทว ชาตโก มาตุโครวเกน วุญฺหามโน ติริยํ คจฺจาย โสถํ เจตฺวา โสตฺถินา ปารํ อคมฺสฺ; เอวเมว โข ภิกฺขเว, เย เต ภิกฺขุ ฐมฺมานุสาริโน สทฺธานุสาริโน, เตปิ ติริยํ มารสฺส โสถํ เจตฺวา โสตฺถินา ปารํ คมิสฺสนฺติ.

อหํ โข ปน ภิกฺขเว กุสโล อิมสฺส โลกสฺส, กุสโล ปรสฺส โลกสฺส, กุสโล มารเชยฺยสฺส, กุสโล อมารเชยฺยสฺส, กุสโล มจฺจุเชยฺยสฺส, กุสโล อมจฺจุเชยฺยสฺส. ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว เย โสตพฺพํ สทฺทหาตพฺพํ มณฺญิสฺสนฺติ, เตสํ ตํ ภวิสฺสตี ทิฆรตฺตํ หิตาย สุขายาติ.

อิทฺมวโจ ภควา. อิทํ วตฺวาน สฺคุโต, อถาปรี เอตทวโจ สตถา :

“อโย โลโก ปโร โลโก	ชานตา สุปฺปกาสิโต.
ยณฺจ มาเรณ สมฺปตฺตํ	อปฺปตฺตํ ยณฺจ มจฺจุนา.
สพฺพํ โลกํ อภิณฺเวย	สมพฺพุเทน ปชานตา
วิวฺญํ อมตทวารํ	เขมํ นิพฺพานปตฺติยา.
ฉินฺนํ ปาปิเมโต โสถํ	วิทฺธสฺตํ วินฬิกตํ
ปาโมชฺชพฺพลา โทถ	เขมํ ปตฺเถถ ภิกฺขโว”ติ.”

๒. การแปลคำต่อคำ

[๓๕๒] “เสยฺยถาปิ – แม้นั้นใด/ ภิกฺขเว – ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ เย เต – เหล่านั้น เหล่าใด/ อุกฺสา – โคผู้ทั้งหลาย/ โคปิโต – เป็นพ่อของโค/ โคปริณายกา. – เป็นจำฝูง/ เต – เหล่านั้น/ [อุกฺสา – โคผู้ทั้งหลาย]/ ติริยํ – ด้านขวา/ คจฺจาย – ชื่อว่าคงคา/ [นทียา – แห่งแม่น้ำ]/ โสถํ – ซึ่งกระแสน้ำ/ เจตฺวา – ตัดขาดแล้ว/ โสตฺถินา – โดยสวัสติ/ ปารํ – ซึ่งฝั่งนอก/ อคมฺสฺ. – ได้ถึงแล้ว/

เอวเมว โข – ฉะนั้นเหมือนกันแล/ ภิกฺขเว – ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ เย เต – เหล่านั้น เหล่าใด/ ภิกฺขุ – ภิกษุทั้งหลาย/ อรหนโต – เป็นผู้ไกลจากกิเลส/ ชินฺนสวา – เป็นผู้มีสภาวะธรรมเป็นเครื่องยังสัตว์ให้ไหลไปทั้งสิ้นไปแล้ว/ วุสิตวนโต – เป็นผู้อยู่จบแล้ว/ กตกรณียา – เป็นผู้มีกิจที่ควรกระทำที่กระทำเสร็จแล้ว/ โอหิตการา – เป็นผู้มีภาระที่ปลงลงแล้ว/ อนุปฺปตฺตสทฺถา – เป็นผู้มีประโยชน์ของตนที่ได้บรรลุโดยลำดับแล้ว/ ปริกฺขินภวสฺสโยชนา – เป็นผู้มีกิเลสเป็นเครื่องประกอบพร้อมคือภพสิ้นไปแล้ว/ สมมทญฺญาวิมุตฺตา – เป็นผู้หลุดพ้นวิเศษแล้วเพราะรู้ทั่วถึงโดยชอบ/ เต – เหล่านั้น/ [ภิกฺขุ – ภิกษุทั้งหลาย]/ ติริยํ – ด้านขวา/ มารสฺส – แห่งมาร/ โสถํ – ซึ่งกระแสน้ำ/ เจตฺวา – ตัดขาดแล้ว/ โสตฺถินา – โดยสวัสติ/ ปารํ – ซึ่งฝั่งนอก/ คตา. – บรรลุถึงแล้ว/

“เสยฺยถาปิ – แม้นั้นใด/ เต – เหล่านั้น/ ภิกฺขเว – ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ พลวคาโว – โคตัวมีกำลังทั้งหลาย/ ทมฺมคาโว – โคที่ควรฝึกได้ทั้งหลาย/ ติริยํ – ด้านขวา/ คจฺจาย – ชื่อว่าคงคา/ [นทียา – แห่งแม่น้ำ]/ โสถํ – ซึ่งกระแสน้ำ/ เจตฺวา – ตัดขาดแล้ว/ โสตฺถินา – โดยสวัสติ/ ปารํ – ซึ่งฝั่งนอก/ อคมฺสฺ. – ได้บรรลุถึงแล้ว/

เอวเมว โข – ฉะนั้นเหมือนกันแล/ ภิกฺขเว – ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ เย เต – เหล่านั้น เหล่าใด/ ภิกฺขุ – ภิกษุทั้งหลาย/ ปญฺจนํ – ๕ ประการ/ โอรัมภาคิยานํ – ที่มีในส่วนเบื้องต่ำ/ สโยชนานํ – แห่งกิเลสเป็นเครื่องประกอบพร้อมทั้งหลาย/ ปริกฺขยา – เพราะความสิ้นไปรอบ/ โอปปาทิกา – เป็นผู้ผู้เกิดขึ้น/ ตตฺถ –

๙ ม.ม. (บาลี มหาจุฬาลงคปิฎก) ๑๒/๓๕๒/๓๑๔-๓๑๕.

นั้น/ [ภเว - ในภพ]/ **ปรีนิพพายิโน** - เป็นผู้ดับสนิทโดยไม่มีส่วนเหลือโดยปกติ/ **อนาวตติธมมา** - เป็นผู้มีการไม่หวนกลับมาเป็นธรรมดา/ **ตสมา** - นั้น/ **โลกา** - จากโลก/

เตปิ - แม้เหล่านั้น/ [ภิกขุ - ภิกษุทั้งหลาย]/ **ติริย** - ด้านขวาง/ **มารสส** - แห่งมาร/ **โสต้** - ซึ่งกระแส/ **เจตวา** - ตัดขาดแล้ว/ **โสตถิโน** - โดยสวัสตี/ **ปาร์** - ซึ่งฝั่งนอก/ **คมิสสนติ** - จักบรรลุนถึง/

“**เสยยถาปิ** - แม้ฉันใด/ **เต** - เหล่านั้น/ **ภิกขเว** - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ **วจจตธา** - ลูกวัวผู้ที่หย่านมาแล้วทั้งหลาย/ **วจจตริโย** - ลูกวัวสาวที่หย่านมาแล้วทั้งหลาย/ **ติริย** - ด้านขวาง/ **คกคาย** - ชื่อว่าคงคา/ [นทียา - แห่งแม่น้ำ]/ **โสต้** - ซึ่งกระแส/ **เจตวา** - ตัดขาดแล้ว/ **โสตถิโน** - โดยสวัสตี/ **ปาร์** - ซึ่งฝั่งนอก/ **อคมัสสุ** - ได้ถึงแล้ว/ **เอวเมว โข** - ฉะนั้นเหมือนกันแล/ **ภิกขเว** - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ **เย เต** - เหล่านั้น เหล่าใด/ **ภิกขุ** - ภิกษุทั้งหลาย/ **ติณณ** - ๓ ประการ/ **สยิชนาน** - แห่งกิเลสเป็นเครื่องประกอบพร้อมทั้งหลาย/ **ปริกขยา** - เพราะความสิ้นไปรอบ/ **ราคโธสมโหหน** - แห่งความกำหนด ความขัดเคืองและความหลงทั้งหลาย/ **ตนุตตา** - เพราะความเป็นแห่งสาวธรรมาที่เบาบาง/ **สกทาคามิโน** - เป็นผู้ชื่อว่าผู้มาสู่การเกิด ๑ ชาตโดยปกติ/ **สกีเทว** - ครั้งเดียวเท่านั้น/ **สกีเทว** - ครั้งเดียวเท่านั้น/ **อิม** - นี้/ **โลก** - สู่โลก/ **อาคนตวา** - มาแล้ว/ **ทุกขสสนต** - ซึ่งที่สุดแห่งความทุกข์/ **กริสสนติ** - จักกระทำ/ **เตปิ** - แม้เหล่านั้น/ [ภิกขุ - ภิกษุทั้งหลาย]/ **ติริย** - ด้านขวาง/ **มารสส** - แห่งมาร/ **โสต้** - ซึ่งกระแส/ **เจตวา** - ตัดขาดแล้ว/ **โสตถิโน** - โดยสวัสตี/ **ปาร์** - ซึ่งฝั่งนอก/ **คมิสสนติ** - จักบรรลุนถึง/

“**เสยยถาปิ** - แม้ฉันใด/ **เต** - เหล่านั้น/ **ภิกขเว** - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ **วจจกา** - ลูกวัวตัวเล็กทั้งหลาย/ **กิสาพลกา** - ตัวมีกำลังน้อย/ **ติริย** - ด้านขวาง/ **คกคาย** - ชื่อว่าคงคา/ [นทียา - แห่งแม่น้ำ]/ **โสต้** - ซึ่งกระแส/ **เจตวา** - ตัดขาดแล้ว/ **โสตถิโน** - โดยสวัสตี/ **ปาร์** - ซึ่งฝั่งนอก/ **อคมัสสุ** - ได้ถึงแล้ว/

เอวเมว โข - ฉะนั้นเหมือนกันแล/ **ภิกขเว** - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ **เย เต** - เหล่านั้น เหล่าใด/ **ภิกขุ** - ภิกษุทั้งหลาย/ **ติณณ** - ๓ ประการ/ **สยิชนาน** - แห่งกิเลสเป็นเครื่องประกอบพร้อมทั้งหลาย/ **ปริกขยา** - เพราะความสิ้นไปรอบ/ **โสตาปนนา** - เป็นโสดาบัน/ **อวินิปาตธมมา** - เป็นผู้มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา/ **นียตา** - เป็นผู้แน่นอนแล้ว/ **สมโพธิปรายนา** - เป็นผู้มีความตรัสรู้เป็นที่ไปในเบื้องหน้า/

เตปิ - แม้เหล่านั้น/ [ภิกขุ - ภิกษุทั้งหลาย]/ **ติริย** - ด้านขวาง/ **มารสส** - แห่งมาร/ **โสต้** - ซึ่งกระแส/ **เจตวา** - ตัดขาดแล้ว/ **โสตถิโน** - โดยสวัสตี/ **ปาร์** - ซึ่งฝั่งนอก/ **คมิสสนติ** - จักบรรลุนถึง/

“**เสยยถาปิ** - แม้ฉันใด/ **โส** - นั้น/ **ภิกขเว** - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ **วจจโก** - ลูกวัวตัวเล็กทั้งหลาย/ **ตรณโก** - ตัวเล็ก ๆ/ **ดาวเทว** - ในขณะนั้นนั้นแล/ **ชาตโก** - ที่เกิดแล้ว/ **มาตุโครวเคน** - ตามเสียงโคที่เป็นแม่/ **วูหมาโน** - ลอยไปตามอยู่/ **ติริย** - ด้านขวาง/ **คกคาย** - ชื่อว่าคงคา/ [นทียา - แห่งแม่น้ำ]/ **โสต้** - ซึ่งกระแส/ **เจตวา** - ตัดขาดแล้ว/ **โสตถิโน** - โดยสวัสตี/ **ปาร์** - ซึ่งฝั่งนอก/ **อคมาสสิ** - ได้ถึงแล้ว/

เอวเมว โข - ฉะนั้นเหมือนกันแล/ **ภิกขเว** - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ **เย เต** - เหล่านั้น เหล่าใด/ **ภิกขุ** - ภิกษุทั้งหลาย/ **ธมมานุสาริโน** - เป็นผู้ตามระลึกถึงซึ่งพระธรรมโดยปกติ/ **สทธานุสาริโน** - เป็นผู้ตามระลึกถึงซึ่งความเลื่อมใสโดยปกติ/ **เตปิ** - แม้เหล่านั้น/ [ภิกขุ - ภิกษุทั้งหลาย]/ **ติริย** - ด้านขวาง/ **มารสส** - แห่งมาร/ **โสต้** - ซึ่งกระแส/ **เจตวา** - ตัดขาดแล้ว/ **โสตถิโน** - โดยสวัสตี/ **ปาร์** - ซึ่งฝั่งนอก/ **คมิสสนติ** - จักบรรลุนถึง/

“**อห** **โข** - ข้าพเจ้าแล/ **ปน** - ก็/ **ภิกขเว** - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ **กุสโล** - เป็นผู้ฉลาด/ **อิมสส** - นี้/ **โลกสส** - ในโลก/ **กุสโล** - เป็นผู้ฉลาด/ **ปรสส** - เบื้องหน้า/ **โลกสส** - ในโลก/ **กุสโล** - เป็นผู้ฉลาด/ **มารเชยยสส** - ที่เป็นที่อยู่แห่งมาร/ [ธมมสส - ในธรรม]/ **กุสโล** - เป็นผู้ฉลาด/ **อมารเชยยสส** - ที่ไม่เป็นที่อยู่แห่งมาร/ [ธมมสส - ในธรรม]/ **กุสโล** - เป็นผู้ฉลาด/ **มจจุเชยยสส** - ที่ไม่เป็นที่อยู่แห่งมัจจุ/ [ธมมสส - ในธรรม]/ **กุสโล** - เป็นผู้ฉลาด/ **อมจจุเชยยสส** - ที่ไม่เป็นที่อยู่แห่งมัจจุ/ [ธมมสส - ในธรรม]/

ตสฺส - นั้น/ มยฺหิ - แก่ข้าพเจ้า/ ภิกฺขเว - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ เย - เหล่าใด/ [ปุคฺคลา - บุคคลทั้งหลาย]/ โสตพฺพ - ว่าเป็นถ้อยคำที่ควรฟัง/ สทฺทหาตพฺพ - ว่าเป็นถ้อยคำที่ควรเชื่อ/ มณฺญิสฺสนฺติ - จักเข้าใจ/ เตสํ - เหล่านั้น/ [ปุคฺคลานํ - แก่บุคคลทั้งหลาย]/ ตํ - นั้น/ [ปพฺพ - ข้อ]/ ภวิสฺสติ - จักเป็นไป/ ทิฆมฺมตฺตํ - ตลอดราตรีที่ยาวนาน/ หิตาย - เพื่อความเกื้อกูล/ สุขายา”ติ. - เพื่อความสุข”ดังนี้/

อิทฺมวโจ - ได้ตรัสแล้ว ซึ่งไวยากรณ์นี้/ ภควา. - พระผู้มีพระภาคเจ้า/ อิหํ - นี้/ [เวยยากรณ์ - ซึ่งไวยากรณ์]/ วตฺวาน - ครั้นตรัสแล้ว/ สฺคุโต - พระสุคตเจ้า/ อถาปรี - ลำดับต่อมา อีกอีก/ เอตทวโจ - ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถาประพันธ์นั้น/ สตฺถา - พระศาสดา/

“ออย - นี้/ โลโก - โลก/ ปโร - ที่เป็นเบื้องหน้า/ โลโก - โลก/ ชานตา - ผู้รู้/ [ตถาคเตน - อันพระตถาคต]/ สุปฺปกาสิโต. - ได้ประกาศไว้ดีแล้ว/ ยณฺจ - ไต่ ด้วย/ [ฐานํ - สถานที่]/ มาเรณ - อันมาร/ สมฺปตฺตํ - ไปถึงได้แล้ว/ อปฺปตฺตํ - ไปถึงไม่ได้แล้ว/ ยณฺจ - ไต่ ด้วย/ [ฐานํ - สถานที่]/ มจฺจุนา. - อันมัจจุราช/ “สพฺพ - ทั้งหมด/ โลกํ - ซึ่งโลก/ อภิญฺญา - ด้วยความรู้ยิ่ง/ สมพฺพุเรน - ผู้ตรัสรู้ได้แล้วด้วยพระองค์เอง/ ปชานตา. - ผู้ทรงรู้ชัดอยู่/ [ตถาคเตน - อันพระตถาคต]/ วิวฏฺฐํ - ได้เปิดออกแล้ว/ อมตทวารํ - ประตูแห่งอมตะ/ เขมํ - เป็นแดนเกษม/ นิพฺพานปตฺติยา. - เพื่อการให้ถึงซึ่งพระนิพพาน/ “ฉินฺนํ - ตัดได้แล้ว/ [ตถาคเตน - อันพระตถาคต]/ ปาปิเมว - ผู้มีกรรมที่ชั่วช้า/ [มารสฺส - แห่งมาร]/ โสตํ - กระแส/ วิทฺธสฺสํ - กำจัดได้แล้ว/ วินฬิกตํ. - กำราบได้แล้ว/ [ตฺมุเห - เธอทั้งหลาย]/ ปาโมชฺชพฺพฺหฺลา - เป็นผู้มากด้วยความเป็นแห่งบุคคลผู้บันเทิงทั่ว/ โทล - ของงเป็นเถิด/ เขมํ - ที่เป็นแดนเกษม/ [ธมฺมํ - ซึ่งธรรม]/ ปตฺถเน - เพื่อการปรารภ/ ภิกฺขโว”ติ. - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย”ดังนี้แล/

๓. การแปลโดยความ

[๓๕๒] ภิกษุทั้งหลาย เหล่าโคผู้ที่เป็นจำฝูง เป็นผู้นำฝูงว่ายัตตกระแสน้ำคางคาข้ามไปถึงฝั่งได้โดยสวัสดิ์ แม้นั้นใด ภิกษุทั้งหลายที่เป็นอรหันตชีนาสพกัณฺณนั้นเหมือนกัน อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นเพราะรู้โดยชอบ ก็ชื่อว่า ว่ายัตตกระแสน้ำข้ามไปถึงฝั่งได้โดยสวัสดิ์

เหล่าโคที่มีกำลังและโคที่ฝึกไว้ว่ายัตตกระแสน้ำคางคาข้ามไปถึงฝั่งได้โดยสวัสดิ์ แม้นั้นใด ภิกษุทั้งหลายที่เป็นโอปปาติกะ ก็นั้นเหมือนกัน เพราะอริมภาคียสังโยชน์ ๕ ประการสิ้นไปจึงปรินิพพานในพรหมโลกนั้น ไม่ต้องกลับมาจากโลกนั้นอีก ก็ชื่อว่า ว่ายัตตกระแสน้ำข้ามไปถึงฝั่งได้โดยสวัสดิ์

เหล่าโคหนุ่มและโคสาวว่ายัตตกระแสน้ำคางคาข้ามไปถึงฝั่งได้โดยสวัสดิ์ แม้นั้นใด ภิกษุทั้งหลายที่เป็นสกทาคามี ก็นั้นเหมือนกัน เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป (และ) เพราะราคะ โทสะ โมหะเบาบาง จึงกลับมาสู่โลกนี้อีกครั้งเดียว ก็จะทำให้ดีที่สุดแห่งทุกขได้ ก็ชื่อว่า ว่ายัตตกระแสน้ำข้ามไปถึงฝั่งได้โดยสวัสดิ์

เหล่าลูกโคที่มีกำลังน้อยว่ายัตตกระแสน้ำคางคาข้ามไปถึงฝั่งได้โดยสวัสดิ์แม้นั้นใด ภิกษุทั้งหลายที่เป็นโสดาบัน ก็นั้นเหมือนกัน เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป จึงไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่อนที่จะสำเร็จสัมโพธิ ในวันข้างหน้า ก็ชื่อว่า ว่ายัตตกระแสน้ำข้ามไปถึงฝั่งได้โดยสวัสดิ์

ลูกโคเล็กที่เกิดในวันนั้นลอยไปตามเสียงโคที่เป็นแม่ ว่ายัตตกระแสน้ำคางคาข้ามไปถึงฝั่งได้โดยสวัสดิ์ แม้นั้นใด ภิกษุทั้งหลายก็นั้นเหมือนกัน ที่เป็นธัมมานุสारी และที่เป็นสัทธานุสारी ก็ชื่อว่า จักว่ายัตตกระแสน้ำข้ามไปถึงฝั่งได้โดยสวัสดิ์

ภิกษุทั้งหลาย เราแลเป็นผู้ฉลาดในโลกนี้ ฉลาดในโลกหน้า ฉลาดในเทวมิกธรรมอันเป็นที่อยู่แห่งมาร ฉลาดในธรรมอันไม่เป็นที่อยู่แห่งมาร ฉลาดในเทวมิกธรรมอันเป็นที่อยู่แห่งมัจจุ ฉลาดในธรรมอันไม่เป็นที่อยู่แห่งมัจจุ ชนเหล่าใดจักเข้าใจถ้อยคำของเรานั้นว่าเป็นถ้อยคำที่ตนควรฟัง ควรเชื่อ ความเข้าใจของชนเหล่านั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขตลอดกาลนาน”

พระผู้มีพระภาคผู้พระสุคตศาสดา ครั้นตรัสเวลายาภรณ์ภาษิตนี้แล้ว จึงตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

“โลกนี้และโลกหน้าตถาคตผู้รู้ได้ประกาศไว้ดีแล้ว
ตถาคตผู้ตรัสรู้เอง ทราบชัดโลกทั้งปวงทั้งที่มารไปถึงได้
และที่มัจจุราชไปถึงไม่ได้ ด้วยความรู้ยิ่ง
จึงได้เปิดประตูแห่งอมตะ
เพื่อให้ถึงนิพพานอันเป็นแดนเกษม
กระแสนแห่งมารผู้มีใจบาปตถาคตตัดได้แล้ว
กำจัดได้แล้ว กำราบได้แล้ว
ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเป็นผู้มากด้วยความปราโมทย์
ปรารถนาธรรมอันเป็นแดนเกษมเถิด”^๔

สรุป

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงปรารภเรื่องคนเลี้ยงโคที่ไม่ฉลาดกับคนเลี้ยงโคที่ฉลาด แล้วทรงเปรียบเทียบกับพระสาวก และบทบาทของพระองค์ สรุปได้ว่า เหล่าโคที่เป็นจำฝูงสามารถว่ายตัดกระแสน้ำข้ามฝั่งไปได้อย่างปลอดภัย เปรียบได้กับพระภิกษุที่เป็นพระอรหันต์ขีณาสพ ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว หลุดพ้นเพราะรู้โดยชอบ เชื่อว่าตัดกระแสน้ำข้ามไปถึงฝั่งโดยสวัสดิ์ จากนั้นทรงเปรียบเทียบเหล่าโคที่ว่ายข้ามน้ำได้อีกประเภทหนึ่งกับพระภิกษุผู้เป็นพระอนาคามี ทรงเปรียบเทียบเหล่าโคหนุ่มและโคสาวที่ว่ายข้ามน้ำได้อีกประเภทหนึ่งกับพระภิกษุผู้เป็นพระสกทาคามี ทรงเปรียบเทียบเหล่าลูกโคที่มีกำลังน้อยก็สามารถว่ายข้ามน้ำได้กับพระภิกษุที่เป็นพระโสดาบัน และทรงเปรียบเทียบลูกโคตัวเล็กที่เพิ่งเกิดในวันนั้นสามารถลอยไปตามเสียงแม่โค ว่ายตัดกระแสน้ำไปได้ปลอดภัยกับพระภิกษุปุณฺณชนที่มุ่งมั่นปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป็นพระโสดาบันด้วยธรรมและด้วยศรัทธาก็จักว่ายตัดกระแสน้ำข้ามไปถึงฝั่งได้โดยสวัสดิ์ จากนั้นได้ทรงแสดงถึงบทบาทของพระองค์ที่ทรงรู้แจ้งทั้งโลกนี้และโลกหน้า ทรงรู้ธรรมที่เป็นที่อยู่ของมาร และธรรมที่ไม่เป็นที่อยู่ของมาร ทรงรู้ธรรมที่เป็นที่อยู่ของความตาย และธรรมที่ไม่เป็นที่อยู่ของความตาย ดังนั้นคนที่เข้าใจคำสอนของพระองค์ ความเข้าใจนั้นจะเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขตลอดกาลนาน และสุดท้ายทรงสรุปเป็นพระคาถาความว่า พระองค์ทรงเป็นผู้รู้แจ้งทั้งโลกนี้และโลกหน้า ทรงทราบโลกทั้งปวงทั้งที่มารไปถึงได้ และโลกที่ความตายไปถึงไม่ได้ จึงได้ทรงเปิดประตูแห่งอมตะคืออริยมรรค เพื่อให้ไปถึงพระนิพพานได้ ดังนั้น จึงทรงเตือนให้พระสาวกจงมุ่งมั่นพากเพียรเพื่อไปสู่พระนิพพานเถิด

คติธรรมที่ได้

ผู้นำที่ดี ไม่ปิดบังอำพราง ย่อมแนะนำหมู่คณะไปสู่เป้าหมายที่ยิ่งใหญ่

^๔ ม.มฺว. (ไทย) ๑๒/๓๕๒/๓๘๖-๓๘๘.

บทที่ ๕

จุฬยมกวัคโค – วรรคที่มีพระสูตรคูนาคเล็ก

จุฬยมกวัคโค หรือ วรรคที่มีพระสูตรคูนาคเล็ก ประกอบด้วย ๑๐ พระสูตร ดังนี้

๑. **สาเลยยกสูตร** ว่าด้วยกุศลกรรมมถ ๑๐ และอกุศลกรรมมถ ๑๐ ทำให้ผู้ประพฤติไปสู่สุคติและทุกคติ
๒. **เวรัญชสูตร** ว่าด้วยกุศลกรรมมถ ๑๐ และอกุศลกรรมมถ ๑๐ เช่นเดียวกับสูตรข้างต้น เพียงแต่แสดงต่างสถานที่และต่างบุคคล คือแสดงแก่เวรัญชพราหมณ์
๓. **มหาเวทลสูตร** ว่าด้วยพระสารีบุตรแสดงแก่พระโกณฑัญญะ เกี่ยวกับการอธิบายหลักธรรมสำคัญในแง่วิชาการลึกซึ้ง เช่น เรื่องปัญญา วิญญาน
๔. **จุฬเวทลสูตร** ว่าด้วยพระธัมมทินนาเถรีแสดงแก่วิสาขอุบาสกเรื่องสักกายะ (ทิจฺฐิ) อริยมรรคมีองค์ ๘ และอื่น ๆ
๕. **จุฬธัมมสมาทานสูตร** ว่าด้วยการประพฤติธรรมรวม ๔ อย่าง คือ สมาทานธรรมที่สุขในปัจจุบันมีทุกข์เป็นวิบาก ทุกข์ในปัจจุบันมีทุกข์เป็นวิบาก ทุกข์ในปัจจุบันมีสุขเป็นวิบาก สุขในปัจจุบันมีสุขเป็นวิบาก
๖. **มหาธัมมสมาทานสูตร** ว่าด้วยการสมาทานธรรม ๔ อย่าง ดังที่สูตรที่ผ่านมา แต่พิศดารกว่า พร้อมยกอุปมาอุปไมยให้เห็นชัด
๗. **วิมังสสูตร** ว่าว่าด้วยการวิพากษ์หรือสอบสวน ทรงเปิดโอกาสให้สาวกสอบสวนแม้กระทั่งพระพุทธรองค์เองว่ามีข้อบกพร่องหรือไม่ ไม่ให้ติดศาสนา
๘. **โกสัมพียสูตร** ว่าด้วยสาราณียธรรมและญาณอันเป็นอริยะ ๗ ประการ ทรงแสดงแก่ภิกษุชาวเมืองโกสัมพี หลังจากการระงับการทะเลาะครั้งใหญ่ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา
๙. **พรหมนิมิตตนิคสูตร** ว่าด้วยการโปรดพระกะพรหมให้สละทิฐิผิด
๑๐. **มารตชฌนียสูตร** ว่าด้วยพระมหาโมคคัลลานะปราบมารที่มาคอยแกล้ง

ตัวอย่าง

๑. บาลี

[๔๘๙] ตตฺร ภิกฺขเว ตถาคโถว อุตฺตริ ปณฺปิจุฉิตฺตพฺโพ “เย สํกิลฺลฐา จกฺขุโสตฺวิญญฺเยยา ธมฺมา, สํวิชฺชนฺติ วา เต ตถาคตฺสฺส โน วา”ติ. พยากรมาโน ภิกฺขเว ตถาคโถ เอวํ พยากรเรยฺย “เย สํกิลฺลฐา จกฺขุโสตฺวิญญฺเยยา ธมฺมา, น เต ตถาคตฺสฺส สํวิชฺชนฺตี”ติ.

เย วิติมฺสฺสา จกฺขุโสตฺวิญญฺเยยา ธมฺมา, สํวิชฺชนฺติ วา เต ตถาคตฺสฺส โน วาติ. พยากรมาโน ภิกฺขเว ตถาคโถ เอวํ พยากรเรยฺย “เย วิติมฺสฺสา จกฺขุโสตฺวิญญฺเยยา ธมฺมา, น เต ตถาคตฺสฺส สํวิชฺชนฺตี”ติ.

เย โวหาตา จกฺขุโสตฺวิญญฺเยยา ธมฺมา, สํวิชฺชนฺติ วา เต ตถาคตฺสฺส โน วาติ. พยากรมาโน ภิกฺขเว ตถาคโถ เอวํ พยากรเรยฺย “เย โวหาตา จกฺขุโสตฺวิญญฺเยยา ธมฺมา, สํวิชฺชนฺติ เต ตถาคตฺสฺส เอตํปโถหมสฺมิ เอตํโคจโร, โน จ เตน ตมฺมโย”ติ.

เอวํวาทิ โข ภิกฺขเว สตถารํ อรหติ สาวโก อุปสงฺกมิตฺถ ธมฺมสฺสวณาย, ตสฺส สตถา ธมฺมํ เทเสติ อุตฺตรุตฺตริ ปณฺธิตปณฺธิตํ กณฺหสฺสุกฺกสปปญฺญิภาคํ, ยถา ยถา โข ภิกฺขเว ภิกฺขุโน สตถา ธมฺมํ เทเสติ อุตฺตรุตฺตริ ปณฺธิตปณฺธิตํ กณฺหสฺสุกฺกสปปญฺญิภาคํ, ตถา ตถา โส ตสฺมี ธมฺเม อภิญญาย อึเชกจฺจํ ธมฺมํ ธมฺเมสุ นิฏฺฐํ คจฺจนฺติ, สตถริ

ปสีทติ “สมมาสมพุทโธ ภควา, สวากขาโต ภควตา ธมโม, สุปฏิปันโน สัมมา”ติ. ตถา เอกภิกขเว ภิกขุ ปเร เอวํ ปุจฺเจยฺหิ “เก ปณายสมโต อาการรา, เก อนวยา ? เยนายสมมา เอวํ วเทสิ ‘สมมาสมพุทโธ ภควา, สวากขาโต ภควตา ธมโม, สุปฏิปันโน สัมมา’ติ. สมมา พยากรมาโน ภิกขเว ภิกขุ เอวํ พยากรเรย “อิธามํ อวฺสุ, เยน ภควา, เตนฺสปสงฺกมํ รมฺมสฺสวณาย; ตสฺส เม ภควา ธมฺมํ เทเสติ อุตฺตรุตฺตริ ปณฺีตปณฺีตํ กณฺฺหสฺสูกสปปฏฺิภาคํ. ยถา ยถา เม อวฺสุ ภควา ธมฺมํ เทเสติ อุตฺตรุตฺตริ ปณฺีตปณฺีตํ กณฺฺหสฺสูกสปปฏฺิภาคํ, ตถา ตถาหํ ตสฺมि รมฺเม อภิญฺญาย อีเรกจํ ธมฺมํ รมฺเมสุ นิฏฺฐมคมํ, สตถริ ปสีทติ ‘สมมาสมพุทโธ ภควา, สวากขาโต ภควตา ธมโม, สุปฏิปันโน สัมมา’ติ.”^๙

๒. การแปลคำต่อคำ

[๔๘๙] “ตตร – เหล่านั้น/ [วิมฺสเกสุ – ผู้ตรวจสอบ/ ภิกขุสุ – บรรดาภิกษุทั้งหลาย]/ ภิกขเว – ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ ตถาคโต – พระตถาคตท่านนั้น/ อุตฺตริ – ให้ยิ่งขึ้นไป/ ปฏิปุจฺจิตฺตํ – ควรยอถาม/ ‘เย – เหล่าใด/ สกิลิฏฺฐา – ที่เศร้าหมองแล้ว/ จกฺขุโสตฺวิญญูญยา – ที่ควรรู้แจ้งด้วยตาและหู/ รมฺมา – ธรรมทั้งหลาย/ สวิขฺชนติ วา – มีอยู่ หรือ/ เต – เหล่านั้น/ [รมฺมา – ธรรมทั้งหลาย]/ ตถาคตสฺส – ของพระตถาคต/ โน วา’ติ? – หรือว่า หามิได้’ดังนี้/

พฺยากรมาโน – เมื่อพยากรณ์/ ภิกขเว – ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ ตถาคโต – พระตถาคต/ เอวํ – อย่างนี้/ พฺยากรเรย – ควรพยากรณ์/ ‘เย – เหล่าใด/ สกิลิฏฺฐา – ที่เศร้าหมองแล้ว/ จกฺขุโสตฺวิญญูญยา – ที่ควรรู้แจ้งด้วยตาและหู/ รมฺมา – ธรรมทั้งหลาย/ น – หามิได้/ เต – เหล่านั้น/ [รมฺมา – ธรรมทั้งหลาย]/ ตถาคตสฺส – ของพระตถาคต/ สวิขฺชนติ”’ติ. – มีอยู่”’ดังนี้/

“เย – เหล่าใด/ วิติมิสฺสา – ที่เจือกัน/ จกฺขุโสตฺวิญญูญยา – ที่ควรรู้แจ้งด้วยตาและหู/ รมฺมา – ธรรมทั้งหลาย/ สวิขฺชนติ วา – มีอยู่ หรือ/ เต – เหล่านั้น/ [รมฺมา – ธรรมทั้งหลาย]/ ตถาคตสฺส – ของพระตถาคต/ โน วา’ติ? – หรือว่า หามิได้’ดังนี้/

พฺยากรมาโน – เมื่อพยากรณ์/ ภิกขเว – ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ ตถาคโต – พระตถาคต/ เอวํ – อย่างนี้/ พฺยากรเรย – ควรพยากรณ์/ ‘เย – เหล่าใด/ วิติมิสฺสา – ที่เจือกัน/ จกฺขุโสตฺวิญญูญยา – ที่ควรรู้แจ้งด้วยตาและหู/ รมฺมา – ธรรมทั้งหลาย/ น – หามิได้/ เต – เหล่านั้น/ [รมฺมา – ธรรมทั้งหลาย]/ ตถาคตสฺส – ของพระตถาคต/ สวิขฺชนติ”’ติ. – มีอยู่’ดังนี้/

“เย – เหล่าใด/ โวทาตา – ที่ผ่องแผ้วแล้ว/ จกฺขุโสตฺวิญญูญยา – ที่ควรรู้แจ้งด้วยตาและหู/ รมฺมา – ธรรมทั้งหลาย/ สวิขฺชนติ วา – มีอยู่ หรือ/ เต – เหล่านั้น/ [รมฺมา – ธรรมทั้งหลาย]/ ตถาคตสฺส – ของพระตถาคต/ โน วา’ติ? – หรือว่า หามิได้’ดังนี้/

พฺยากรมาโน – เมื่อพยากรณ์/ ภิกขเว – ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ ตถาคโต – พระตถาคต/ เอวํ – อย่างนี้/ พฺยากรเรย – ควรพยากรณ์/ ‘เย – เหล่าใด/ โวทาตา – ที่ผ่องแผ้วแล้ว/ จกฺขุโสตฺวิญญูญยา – ที่ควรรู้แจ้งด้วยตาและหู/ รมฺมา – ธรรมทั้งหลาย/ สวิขฺชนติ – ย่อมมีพร้อม/ เต – เหล่านั้น/ [รมฺมา – ธรรมทั้งหลาย]/ ตถาคตสฺส – ของพระตถาคต/ เอตฺตํ โภกฺกมํ – ข้าพเจ้า เป็นผู้ที่มีธรรมที่ผ่องแผ้วนั้นเป็นทาง/ เอตฺตํ โภกฺกมํ – เป็นผู้ที่มีธรรมที่ผ่องแผ้วนั้นเป็นที่โคจร/ โน จ – หามิได้ ด้วย/ เตน – นั้น/ [การณํ – เพราะสาเหตุ]/ ตมฺมโย”ติ. – เป็นผู้มีความทะยานอยากนั้นเป็นปกติ’ดังนี้/

“เอวํวาทิ โข – มีวาทะอย่างนี้แล/ ภิกขเว – ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ สตถา – ซึ่งศาสดา/ อรหติ – ย่อมควร/ สาวโก – สาวก/ อุปสงฺกมิ – เพื่อการเข้าไปใกล้/ รมฺมสฺสวณาย. – เพื่อการฟังซึ่งธรรม/ ตสฺส –

^๙ ม.ม. (บาลี มหาจุฬาเตปิฏก) ๑๒/๔๘๙/๔๓๓-๔๓๔

นั้น/ [สาวกสส - แก่สาวก]/ สดธา - พระศาสดา/ ธมฺม - ซึ่งธรรม/ เทเสติ - ย่อมทรงแสดง/ อุตตรุตฺตริ - ที่สูงยิ่งขึ้น/ ปณฺธิตปณฺธิ - ที่ประณีตยิ่งขึ้น/ กณฺหสูกสปปฏิกาค. - ทั้งที่เป็นส่วนดำและส่วนขาว/

ยถา - โดยประการใด/ ยถา โข - โดยประการใดแล/ ภิกฺขเว - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ ภิกฺขุโน - แก่ภิกษุ/ สดธา - พระศาสดา/ ธมฺม - ซึ่งธรรม/ เทเสติ - ย่อมทรงแสดง/ อุตตรุตฺตริ - ที่สูงยิ่งขึ้น/ ปณฺธิตปณฺธิ - ที่ประณีตยิ่งขึ้น/ กณฺหสูกสปปฏิกาค. - ทั้งที่เป็นส่วนดำและส่วนขาว/ ตถา - โดยประการนั้น/ ตถา - โดยประการนั้น/ โส - รูปนั้น/ [ภิกฺขุ - ภิกษุ/ ตสฺมี - นั้น/ ธมฺเม - ในธรรม/ อภิญญา - รู้ยิ่งแล้ว/ อิเธกัจ - นี้/ ธมฺมวินย - ในพระธรรมและพระวินัย] บางอย่าง/ ธมฺม - ซึ่งธรรม/ ธมฺเมสุ - ในบรรดาธรรมทั้งหลาย/ นิฏฐ - ซึ่งความตกลงใจ/ คจฺฉติ - ย่อมถึง/ สดฺถริ - ในพระศาสดา/ ปสฺสิต - ย่อมเลื่อมใส/ ‘สมฺมาสมฺพุทฺโธ - เป็นผู้ทรงตรัสรู้แล้วด้วยพระองค์เองโดยชอบ/ ภควา - พระผู้มีพระภาคเจ้า/ สุวากฺขาโต - ตรัสไว้ดีแล้ว/ ภควตา - อันพระผู้มีพระภาคเจ้า/ ธมฺโม - พระธรรม/ สุปฺปฏิปนฺโน - ปฏิบัติดีแล้ว/ ภควโต - ของพระผู้มีพระภาคเจ้า/ สาวกสงฺโฆ’ติ. - หมู่แห่งสาวก’ดังนี้/

ตยฺเจ - หากว่า รูปนั้น/ ภิกฺขเว - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ ภิกฺขุ - ซึ่งภิกษุ/ ปเร - เหล่าอื่น/ [บุคฺคฺลา - บุคคลทั้งหลาย]/ เอว - อย่างนี้/ ปุจฺเจยฺส - ควรสอบถาม/ ‘เก - เหล่าไหน/ [ธมฺมา - ธรรมทั้งหลาย]/ ปนายสมฺโโต - ก็ของท่านผู้มีอายุ/ อากาธา - เป็นเครื่องบ่งชี้/ เก - เหล่าไหน/ [ธมฺมา - ธรรมทั้งหลาย]/ อนวยา - เป็นเครื่องคล้อยตาม/ เยนายสมฺมา - ไດ/ [การณ - เพราะสาเหตุ] ท่านผู้มีอายุ/ เอว - อย่างนี้/ วเทสิ - ย่อมกล่าว/ ‘สมฺมาสมฺพุทฺโธ - เป็นผู้ทรงตรัสรู้แล้วด้วยพระองค์เองโดยชอบ/ ภควา - พระผู้มีพระภาคเจ้า/ สุวากฺขาโต - ตรัสไว้ดีแล้ว/ ภควตา - อันพระผู้มีพระภาคเจ้า/ ธมฺโม - พระธรรม/ สุปฺปฏิปนฺโน - ปฏิบัติดีแล้ว/ ภควโต - ของพระผู้มีพระภาคเจ้า/ สาวกสงฺโฆ’ติ? - หมู่แห่งสาวก’ดังนี้?/

สมฺมา - โดยชอบ/ พยากรมาโน - เมื่อพยากรณ์/ ภิกฺขเว - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ ภิกฺขุ - ภิกษุ/ เอว - อย่างนี้/ พยากรเมย - ควรพยากรณ์/ ‘อิธํ - นี้/ [โลเก - ในโลก] ข้าพเจ้า/ อาวุโส - ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย/ เยน - ไດ/ [ทิสสาเคน - โดยส่วนแห่งทิศ]/ ภควา - พระผู้มีพระภาคเจ้า/ เทนุสสงฺกมฺ - เข้าไปใกล้แล้ว โดยส่วนแห่งทิศนั้น/ ธมฺมสฺสวนาย. - เพื่อการฟังซึ่งธรรม/ ตสฺส - นั้น/ เม - แก่ข้าพเจ้า/ ภควา - พระผู้มีพระภาคเจ้า/ ธมฺม - ซึ่งธรรม/ เทเสติ - ย่อมทรงแสดง/ อุตตรุตฺตริ - ที่สูงยิ่งขึ้น/ ปณฺธิตปณฺธิ - ที่ประณีตยิ่งขึ้น/ กณฺหสูกสปปฏิกาค. - ทั้งที่เป็นส่วนดำและส่วนขาว/

ยถา - โดยประการใด/ ยถา - โดยประการใด/ เม - แก่ข้าพเจ้า/ อาวุโส - ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย/ ภควา - พระผู้มีพระภาคเจ้า/ ธมฺม - ซึ่งธรรม/ เทเสติ - ย่อมทรงแสดง/ อุตตรุตฺตริ - ที่สูงยิ่งขึ้น/ ปณฺธิตปณฺธิ - ที่ประณีตยิ่งขึ้น/ กณฺหสูกสปปฏิกาค. - ทั้งที่เป็นส่วนดำและส่วนขาว/ ตถา - โดยประการนั้น/ ตถา - โดยประการนั้น/ ข้าพเจ้า/ ตสฺมี - นั้น/ ธมฺเม - ในธรรม/ อภิญญา - รู้ยิ่งแล้ว/ อิเธกัจ - นี้/ ธมฺมวินย - ในพระธรรมและพระวินัย] บางอย่าง/ ธมฺม - ซึ่งธรรม/ ธมฺเมสุ - ในบรรดาธรรมทั้งหลาย/ นิฏฐมฺม - ได้ถึงแล้ว ซึ่งความตกลงใจ/ สดฺถริ - ในพระศาสดา/ ปสฺสิต - เลื่อมใสแล้ว/ ‘สมฺมาสมฺพุทฺโธ - เป็นผู้ทรงตรัสรู้แล้วด้วยพระองค์เองโดยชอบ/ ภควา - พระผู้มีพระภาคเจ้า/ สุวากฺขาโต - ตรัสไว้ดีแล้ว/ ภควตา - อันพระผู้มีพระภาคเจ้า/ ธมฺโม - พระธรรม/ สุปฺปฏิปนฺโน - ปฏิบัติดีแล้ว/ ภควโต - ของพระผู้มีพระภาคเจ้า/ สาวกสงฺโฆ’ติ. - หมู่แห่งสาวก’ดังนี้/

๓. การแปลโดยความ

[๔๘๙] ภิกษุทั้งหลาย บรรดาภิกษุผู้พิจารณาเหล่านั้น ภิกษุผู้พิจารณารูปหนึ่ง ควรสอบถาม ตถาคตต่อไปว่า ‘ตถาคตมีธรรมที่จะพึงรู้แจ้งทางตาและทางหูอันเศร้าหมองหรือไม่’ ตถาคตเมื่อตอบก็จะพึงตอบอย่างนี้ว่า ‘ตถาคตมิได้มีธรรมที่จะพึงรู้แจ้งทางตาและทางหูอันเศร้าหมอง’

ควรสอบถามตถาคตให้ยิ่งขึ้นไปว่า ‘ตถาคตมีธรรมที่จะพึงรู้แจ้งทางตาและทางหูอันเจือกันหรือไม่’ ตถาคตเมื่อตอบก็จะพึงตอบอย่างนี้ว่า ‘ตถาคตมิได้มีธรรมที่จะพึงรู้แจ้งทางตาและทางหูอันเจือกัน’

ควรสอบถามตถาคตให้ยิ่งขึ้นไปว่า ‘ตถาคตมีธรรมที่จะพึงรู้แจ้งทางตาและทางหูอันผ่องแผ้วหรือไม่’ ตถาคตเมื่อตอบก็จะพึงตอบอย่างนี้ว่า ‘ตถาคตมีธรรมที่จะพึงรู้แจ้งทางตาและทางหูอันผ่องแผ้ว’ เราเป็นผู้มีธรรมที่ผ่องแผ้วนั้นเป็นทางเป็นทีโคจร เพราะเหตุนั้นเราจึงเป็นผู้ไม่มีตัณหา’

สาวกควรจะเข้าไปหาศาสดาผู้มีวาตะอย่างนี้เพื่อฟังธรรม ศาสดาก็จะแสดงธรรมที่สูงยิ่งขึ้นและ ประณีตยิ่งขึ้น ทั้งที่เป็นส่วนดำและส่วนขาวแก่สาวกนั้น

ศาสดาก็แสดงธรรมที่สูงยิ่งขึ้นและประณีตยิ่งขึ้น ทั้งที่เป็นส่วนดำและส่วนขาวแก่ภิกษุโดยประการ ใด ภิกษุนั้นรู้อย่างซึ่งธรรมบางอย่างในธรรมนั้นโดยประการนั้น ถึงความตกลงใจในธรรมทั้งหลาย ก็จะเลื่อมใสใน ศาสดาว่า ‘พระผู้มีพระภาคเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว พระสงฆ์เป็น ผู้ปฏิบัติดีแล้ว’

หากชนเหล่าอื่นพึงสอบถามภิกษุนั้นอีกอย่างนี้ว่า ‘ท่านมีอะไรเป็นเครื่องบ่งชี้ที่เป็นเหตุให้ท่าน กล่าวอย่างนี้ว่า ‘พระผู้มีพระภาคเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว’

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นเมื่อจะตอบอย่างถูกต้องก็ควรตอบอย่างนี้ว่า ‘ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เราเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับเพื่อฟังธรรม พระผู้มีพระภาคก็ทรงแสดงธรรมที่สูงยิ่งขึ้นและประณีตยิ่งขึ้น ทั้งที่เป็นส่วนดำ และส่วนขาวแก่เรานั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมที่สูงยิ่งขึ้นและประณีตยิ่งขึ้นทั้งที่เป็น ส่วนดำและส่วนขาวแก่เราโดยประการใด เรารู้รู้อย่างซึ่งธรรมบางอย่างในธรรมนั้น โดยประการนั้น ถึงความตกลงใจในธรรมทั้งหลาย ก็จะเลื่อมใสในพระศาสดาว่า ‘พระผู้มีพระภาคเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระธรรมอัน พระผู้มีพระภาคตรัสดีไว้แล้ว พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว’^{๑๐}

^{๑๐} ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๑๘๙/๕๒๘-๕๒๙.

สรุป

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องการสอบพระพุทธรองค์ หากพระภิกษุผู้จะตรวจสอบนั้นไม่สามารถรู้วาระจิตของผู้อื่น แต่ก็มีวิธีที่สามารถตรวจสอบพระองค์ได้คือ ๑. ธรรมที่จะพึงรู้แจ้งทางตา ๒. ธรรมที่จะพึงรู้แจ้งทางหู คือทรงมีเรื่องที่เสื่อมเสียเห็นด้วยตาไหม และเรื่องเสื่อมเสียที่ฟังมาหรือเปล่า หรือทรงมีทั้งเรื่องที่ได้เห็นและได้ฟังมาเสื่อมเสียไหม จากนั้นให้ตรวจสอบเรื่องที่ตักที่ตักที่เห็นเองและได้ฟังมาว่ามีไหม พระองค์มีกุศลธรรมมาเนิ่นนาน หรือมีแค่เวลานิดหน่อย เมื่อรู้ว่ามีกุศลธรรมมาเนิ่นนาน พึงตรวจสอบต่อไปว่าเมื่อท่านมีชื่อเสียง มียศแล้ว ท่านมีโทษหรือความผิดอะไรบ้าง จากนั้นให้ตรวจสอบว่า ท่านไม่มีภัย ไม่เสพงาม เพราะปราศจากราคะแล้ว เนื่องจากสิ้นราคะแล้ว แต่หากมีคนถามว่า มีอะไรเป็นเครื่องบงชี้เป็นเหตุให้กล่าวว่า ท่านไม่มีภัย ไม่เสพงามเพราะปราศจากราคะแล้ว เนื่องจากสิ้นราคะแล้ว พึงตอบว่า ท่านไม่ว่าจะอยู่ในหมู่คณะหรืออยู่คนเดียว จะไม่ดูหมิ่นหมู่ชนทั้งดีและชั่ว ทรงสั่งสอนหมู่คณะทั้งที่ติดอยู่ในอามิสในโลกนี้และที่ไม่ติดอามิสในโลกนี้ และได้สดับจากพระโอษฐ์ของพระพุทธรองค์ว่า ทรงเป็นผู้ไม่มีภัย ไม่เสพงามเพราะปราศจากราคะแล้ว เนื่องจากสิ้นราคะแล้ว

คติธรรมที่ได้

ผู้นำที่ดี สามารถให้ตรวจสอบได้เสมอ